

DRZEWO (2020) *sb n*

drzewo (2020), [**dzierewo**].

Obie samogłoski jasne.

sg N drzewo (426). ◇ *G drzewa* (536), [dzierewa]. ◇ *D drzewu* (30). ◇ *A drzewo* (297). ◇ *V drzewo* (15). ◇ *I drzewem* (158); -em (16), -(e)m (142). ◇ *L drzewie* (150). ◇ *pl N drzewa* (100). ◇ *G drzew* (78); -ów (15), -ew (15), -(e)w (48); drzew *OpecŻyw*, *MurzNT*, *Oczko*, *KochJez*; drzew *SarnStat* (2); drzew : drzew *Mącz* (11 : 13). ◇ *D drzewom* (6) *RejWiz* (2), *RejAp*, *SkarŻyw*, *CzechEp*, *KochFr*; drzewám (6) *HistAl*, *BibRadz*, *BudBib* (2), *WujNT* (2); -om (1), -(o)m (5). ◇ *A drzewa* (124). ◇ *V drzewa* (5). ◇ *I drzewy* (38), drzewami (3); -ami *ArtKanc*; -y : -ami *BudBib* (2 : 1), *StrykKron* (2 : 1). ◇ *L drzewach* (27), drzewiech (19); -ach *Murm*, *MiechGlab*, *RejWiz*, *WróbŻółt* (2), *SeklKat*, *BibRadz* (2), *KwiatKsiąż*, *BudBib* (2), *SkarŻyw* (2), *StrykKron* (2), *KlonŻal*, *Calep*, *PowodPr*; -ech *HistAl*, *GliczKsiąż*, *BielKron*, *SienLek*, *RejAp*, *WujJud*; -ach : -ech *FalZioł* (2 : 1), *Mącz* (2 : 11), *SarnStat* (5 : 1); ~ -ach (12), -ách (6), -(a)ch (9); -ach *Murm*, *BibRadz* (2), *Mącz* (2), *SkarŻyw* (2), *KlonŻal*, *SarnStat* (3); -ách *RejWiz*, *KwiatKsiąż*, *StrykKron* (2), *PowodPr*; -ach : -ách *BudBib* (1 : 1); ~ -ech (11), -éch (2), -(e)ch (6); -ech *SarnStat*; -éch *SienLek*; -ech : -éch *Mącz* (10 : 1). ◇ *du N (cum nm) drzewie* (1) *BielKron* 319. ◇ *A (cum nm) drzewie* (1) *ModrzBaz* 52.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Drzewo rosące; niekiedy krzew; arbor Murm, Mymer¹, Mącz, Calep, Vulg, Cn; lignum Mymer¹, Vulg [w tym coll (19)] (1394) : Orzeł ná drzewie wyfokim/ Spráwił gniazdo orłetoóm fwym BierEz H3; kupiec ná drzewo wftąpił/ Aby táko prześpieczen był. BierEz I4; Chłop niegdy ná targ idąc/ [...] W leśie łobie odpoczywał/ Włpárł fie drzewá y tákże łpał. BierEz Q3, A3 [2 r.], K3, L, Q3, R4, S; wzrzál figoweć drzewo/ [...] Przyłfédłfy k temu drzewu/ nitz ná niém nienalázł iedno liście OpecŻyw 74, 62, 74; PatKaz II 56; Saltuarius, Forstner/ oder holzbánwart. Slyadownik álbo znákarz drzew Murm 20, 103 [2 r.], 104, 105; Mymer¹ 20 [2 r.], 1 nlb v; BartBydg 135b; rado też to ziele [prześłka] roście przy drzewie/ y obwija fie około drzewa iako chmiel FalZioł I 35d; IEmioło iesth rozliczne ná drzewiech ie nayduią/ bo z drzewa wyrałta FalZioł I 154d; DRagant iest kliy z iednego drzewa zamorfkiego FalZioł III 28c, I 108b, III 22c, 26a, 28c, IV 5d (70); á za niewiesz iże drzewo wyfoko roście, á iedney godziny ie zetną á wykorzenią precz BielŻyw 105; Czemu ludzie łyfieią, albo liście z drzewa opada. GlabGad B2, E5v, G, H6v; łą nad tą rzeką Iabłoni y drzewa infze rośkofzne⁸⁰ owocu MiechGlab 25, 77; WróbŻółt ff4v, 103/17 [2 r.]; Rośkofłuią rozliczni ptacy ná wyfokofci drzew od niego łtworzonych RejPs 152v, 152v, 155, 218; Po ranu do poł dnia była okrutna mgła/ ktora drzewa y ziemię pošzedziála LudWieś B3, B; SeklKat H3v; Powyada yłz dołtacz drzewa ktore wmrowiłku rołzcze y łtegołch drzewa vczynycz klyn LibMal 1549/149; ZapWar 1549 nr 2659; ále iż noc była ciemna poczęli błędzić/ niektorzy pourażáli oblicza łwoie o drzewá HistAl F3; byli tám ludzie ktore zwano Serony/ v ktorych drzewá łą tákowe iż liście máią iáko welnę napiękniefzją ktore on lud zbierał/ á łzaty łnich czynili. HistAl H7v, E8v, I6, I8v, Kv, L2v, L6, M2v, M5v; KromRozm I M4v; Ty wicherzifz łtráfzyfz z obłokow/ Drzewá łamiefz ogniem łzkodzifz BielKom D3; GliczKsiąż M8v; LubPs G4v, X5v [2 r.], ff3v marg; GroicPorz aa2, 112v; Máło dáley zá drzewy piękna łáká byłá RejWiz 25v; Boć náuká iest by kwiat co ná drzewie roście/ Ale mądrosć zá owoc słtanie włzytkim prošcie. RejWiz*

80; Iedź prętko podle lálá/ będyec fie thák zdáło/ Iżeby ono drzewo mimo cię byeżało. *RejWiz* 112; nych zyemiá da zyoła kwitnące/ Tákież rozliczne drzewá nadobnye roftące. *RejWiz* 128v, 3, 13v, 24 [2 r.], 24v [2 r.], 47v (23); Y dobędziecie każdego miálthá obronnego/ á fkázićie kázde miálto wyborne/ y kázde drzewo dawáiące owoc wytniećie [*universum lignum fructiferum succidelis*]/ y wlfyftkie fthudnie záfypiećie *Leop* 4.Reg 3/19; y rofwieći fie nagłe flońce w nocy/ á kxięzye thrzy kroć przez dzień/ á z drzewá krew będzie kápálá [*et de ligno sanguis stillabit*] *Leop* 4.Esdr 5/5; Abowiem według dni drzewá/ będą dni ludu moiego [*secundum enim dies ligni erunt dies populi mei*] *Leop* Is 65/22, *Gen* 1/12, 21/15, 4.Reg 3/19, *Eccli* 27/6, *Ez* 26/12 (20); A zá drzewo ze pfczołami kto ie vtne grzywná ftronie á fádowi druga. *UstPraw* E4; Iá indzye drzewá kofztowne/ iáko iefł Cis y iemu rowne *UstPraw* E4v, E4 [2 r.], E4v; Pod ktorimeś drzewem widział owo ludzi dwoie. *KochZuz* A5, A5; Puści fie Miedzwiędź do nich/ iednego połápił/ A drugi fie ná drzewo ochotnie pokwápił. *RejFig* Cc6; *RejZwierz* 58v, 116, 118v, 120v; *Goski ktv*; A profzę zebyście wziáwfyz trochę wody vmyli nogi fwoie/ ápodpárwfyz fię tu fobie pod drzewem odpoczynęli. *BibRadz* *Gen* 18/4 [*przekład tego samego tekstu BudBib, CzechRozm* 42v, *SkarŻyw* 285]; A wzytki drzewá polne dowiedzą fię/ iż ia który iefłtem Pan poniżyłem drzewo wyfokie/ á wywyżżyłem drzewo poziemo: Vfufżyłem drzewo zielone/ á fuche drzewo vczynię zielone/ Ia Pan mowię to y vczynię. *BudBib* *Ez* 17/24; Iáko znać z owocu opráwę drzewá [*Culturam ligni ostendit fructus illius*] ták ferce znać człowiece z rozmyflney powieći *BibRadz* *Eccli* 27/6 [7], *Gen* 1/12, 29, 2/9, 16, 3/1 (42); [*Aleksander*] kazał fchylic dwoie drzewa/ do ktorych zá nogi przywiázawfyz Belfá/ pufczono drzewá/ roftárgnęły Belfá *BielKron* 125v; Piłze Silwius/ iż w Szkociey Iá drzewá máiąc owoc ná wyobrażenie pthaká/ nád wodą roftá/ kthorykolwiek z drzewá w wodę wpádnie czáfu podobnego/ ożywa/ y w ptaká fie obraca żywego *BielKron* 277, 1v [3 r.], 12v, 29v, 33v, 36 (69); *KwiatKsiąż* M2; Ascio, Ciofac/ álbo/ Drzewo nákárbowác. *Mącz* 17d; Brachiata arbor, Gáłęziłte drzewo. *Mącz* 26d; Caesura, Rozdarcie drzewá. Też rofzczepienie/ álbo obrzezowánie fzczepów. *Mącz* 29d; Percipere fructum ex arbore, Owoć z drzewa obrác. *Mącz* 36d; Cornus, Głóg/ Drzewo nieyákie twárde z którego ofzczepy czynią. *Mącz* 66a; Cyna, Nieyaki rodzay Arábskiego drzewa/ z którego fobie odzienie czinią *Mącz* 76b; Lachrymae arboris, Gumi álbo kley z drzewá płynący. *Mącz* 181c; Versus arborum, Rzád drzew. *Mącz* 486c, 5d, 6c, 14a, 22c (150); *OrzQuin* S; *SienLek* 108, 175; *LeovPrzep* G3; *RejAp* 5v, 51v, 63, 65 [2 r.], 65v (15); iáko w iefieni páda lift z drzewá/ ták wten czás [*na starość*] odchodzi od náłzego ferca ono wzythko/ co nam było w młodości miło *GórnDworz* H5v; ieden przyiaciel przed drugim fkárzył fie s płáčzem ná fwe niefzczęćie/ iż mu fie w fádú ná drzewie/ obieśilá żoná. *GórnDworz* R6, D2, P5, R6, X5v, L15, L16, L16v; záwiefili ie [*dziecię*] ná iednym drzewie áby go żwierzętá nie ziadły *HistRzym* 133v, 63v, 68, 96, 101v, 103v; á domy y potomftwá ich/ iáko lifcie z drzewá bywáią z wiatrem rofprofzone. *RejPos* 163, A5, 1v, 4v, 5v, 163 (14); *KuczbKat* 20, 90; *RejZwierc* 7v, 51v, 70v, 107v, 115 (16); Drudzy ná lefiech zárębuia drogi/ álbo drzewá podcieráią y powála ná nieprzyaciela. *BielSpr* 27; *WujJud* 123v; Pozwirzchni iefł fprawcá drzewá/ wewnętrzny ftworzyciel. Ktory fzczepi y kthory pokrapia/ pozwirzchnie prácuie *RejPosRozpr* b4v; Szytym drzewo ktore niektorzi Cedrem/ á ini iodłá/ drudzy drzewem nigdy niebotwieiącym przekładáią. *BudBib* I 43d marg; Niemałz fádzić fobie gáiu żadnego drzewá przy ołtarzu Iehowy Boga twego *BudBib* *Deut* 16/21; Bo (y) drzewo ma nádzieię/ choćby ie

przycięto. *BudBib Iob* 14/7; krzyczćie gory hukiem/ leście/ y kázde drzewo w niem/ bo okupił Iehowá Iáhákowá *BudBib Is* 44/23; Widząc widziałem/ áno drzewo ná śród ziemie/ á wyfokość iego wielka [*ecce arbor in medio terrae, et altitudo eius nimia*] *BudBib Dan* 4/10 [7], *Gen* 18/8, *Ex* 7/19, 15/25, *Deut* 22/6, 1.*Reg* 31/13 (25); Kázdy chętliwie widzieć chciał Krolá nowego. Wfzytki polá/ y wfzytki drogi pełne były/ Drzewá/ wsi/ y págorki ludem opłynęły. *StryjWjaz* B2; *CzechRozm* 42v, 88v, 114, 179, 235; Tákże też mieli w fwey mocy/ [...] náprawowánia drog y mofty/ ktore budowánien y chędogiem drzewy zdobili [*aedificiis et arboribus exornabant*] *ModrzBaz* 35; á nálażły [*rosomak*] dwie drzewie miąźlze/ coby blisko siebie stály/ gwałtem fię między nie ciśnie *ModrzBaz* 52; á fkoro woysko w lás wefzło/ tedy oni fkráynych drzew popchnęli *ModrzBaz* 104, 2, 10, 65v, 78v, 104, 113v [2 r.]; A my iáko fuchy lift ná doł z drzewá lećim. *KochDryas* [A3]; [*pod przestępnym rokiem*] dziećci nietrwálzéz/ choroby częłtśzéz y fzkodliwífzéz/ ptáftwo/ bydło / ryby/ drzewá/ zboża/ źiołá fády niewżytecznieyfzéz *Oczko* 29v, 5 [3 r.]; *Calag* 62a; Tyś ieft między corkámi Hierozolimfkiemi iáko między ćierznim lilia/ iáko pálmá między drzewy *SkarŻyw* 112, 80, 259, 260, 261, 262 (22); Nie piję winá/ fycery Tylko wyfýfam miód leśny. Poránu z liftkow ná drzewie *MWilkHist* Gv, A3v; A dwu winnieyfzych Litwow z poyfzrodku wydáli/ Ktorzy fię lámi wieść ná drzewie mufieli *StryjKron* 522, 295, 390; *ZapKościer* 1582/33; *NiemObr* 48; Buyné drzewá nalepiéy dżdżem niebieskim żywą *KochFr* 93, 8, 24, 26, 43, 125; Blufzcz po Lácinie Hedera, źiele pnie fię rádo po drzewách y po ftárych murzech y grobiech. *KlonŻal* Dv *margin*, Bv, D2; [*Serwetus pisze*] iż BOg w drzewie/ drzewem/ w kámienu/ kámienu/ w klocu fię stawa klocem/ ták iż ná fię bierze prawdziwą *formam* y *substantiam* tey máteryey/ do ktorey fię przyłóży. *ReszPrz* 76; Práćiem były/ ktore dziś drzewá wyrębuia *WisznTr* 9, 11 [3 r.]; *KochPieś* 13, 18, 41; á od fłóncá/ z drzewá wbronia ćię liście. *PudłFr* 12, 6, 41; *ArtKanc* F4v, V2; iednem źwierżetom kazał ieść tráwę/ drugim korzonki/ tym liście/ owym z drzewa owoc *GórnRozm* Nv; *ZawJeft* 36; Resina – Żywicza, kleina [!] drzewie. *Calep* 917a, 41a, 49a, 88a [3 r.], 88b [3 r.], 103a (25); drzewo kiedy porábifz/ iáko chłopá zabił. *GostGosp* 12; *GrochKal* 21; Niefczeńné drzewo z Idy góry wziętéz/ Ná wielonośną w zły czas łódź poćiętéz *GórnTroas* 12; *KochFrag* 20, 26, 28; *LatHar* 189, 560; *KołakCath* Cv; *KołakSzczęśl* B, C2v; dla boiázni czártow/ ládá ftworzenie zá Bogá chwalili/ kámienu/ drzewá/ beftye y duchy. *WujNT* 471, *Luc* 13/19, 21/29, *Matth* 13/32, 21/8, *Mar* 11/8, *Apoc* 7/1, 3, 8/7, 9/4; *WysKaz* 38; tu drzewá ogániťtéz *ad quincuncem* porządnie rozládzone/ á niżej ftrumienié wód żywych *SarnStat* *3v; gđziekolwiek przerzeczone wieprze w gránicách fwych zabił/ znák ná drzewie będzie powinien vczynić. *SarnStat* 670; IEfli kto drzewo z Pfczołámi podetnie [*Si quis autem arborem cum apibus succident JanStat* 1110]/ tedy temu który téz fzkodę podiał/ grzywnę á fádowi drugá [*niech zapłaci*] *SarnStat* 680, 472, 552, 604, 644, 667 [2 r.], 668 (25); Snadz tákicy woniey niemiał on ogrod ftrzeżony. Czuynego fmoká głowá: gđzie złoty lift miály Y złote iábłká z siebie drzewá wydawály. *WitosłLut* A3; Leży liście pod fwymi drzewy opádále. *WitosłLut* A5v, A3v, A4, A5v; *KmitaSpit* C5; *PowodPr* 66, 75; iáko Ioáthán Sychimitom przekládał/ gdy drzewá w leście krolá obierác chćiały. *SkarKaz* 80a, 80a [2 r.], 82b, 84b; Gay też tám ieft w ktorym Są drzewá zaráżone: świnié w nim zdycháią, Y gardziele im puchną. *CiekPotr* 42, 69; Po drzewie ptáftwo igra łobie wártkie. *KlonFlis* C2, G2; á drzewá pożytkiem odźiane Dwoifłym fą w tym roku *SapEpit* A4, [D2]v; Ten iuz bywa ich [*pszczoł*] Pánem/ y ten ie otrzyma/ Kto ie ná drzewie

ábo ná płoćie poima. *KlonWor* 25, 5, 12, 75; *PudłDydo* Bv. [alexander przykaszał szwoym ryczerom aby rzezały roszy sz dzyerewa *HistAl* 1510 196.].

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy gatunku drzewa lub rzeczownikiem oznaczającym gatunek drzewa [z przymiotnikiem (262), z rzeczownikiem (w składni zgody (9), w składni rzędu (10)) (19); przydawka + drzewo (171), drzewo + przydawka (110); w tym: drzewo aloe(s) (4), balsamowe (6), balsamu, bobkowe (18), bobku płonego, br(z)oskwi(ni)owe (3), bukowe, bzowe, cedrowe (29), cedrynowe, cisowe (2), cypresowe (3), cytrynowe, cytry, czynerowe, daktylowe (5), dębowe (6), figi (2), figowe (fikowe) (49), fikomorowe, głogowe, granatow, gruszkowe (gruszczane) (4), gumatyjakowe, gwajakowe, hebenowe, hebeny, jabłkowe (jabłoniowe) (2), jałowcowe (2), japurtowe, jesionowe (3), jodłowe (2), kadzidłowe (3), kasztanowe (4), korkowe (2), laskowe, laurowe (7), migdałowe (3), mirtowe, modrzewowe, morelowe, morwowe, muszkato (2), oliwne (oliwowe) (24), oliwy (2) orzechowe (8), palmowe (24), pigwowe (3), sandałowe (2), senesowe, sosnowe (4), staktes, storaces, sykomorow(e) (2), syty (2), śliwowe (6), małych śliw, tarnkowe, terpentynowe, topolowe, ulmowe, wiąz, winne (11), wiśniowe (4)] (266): Podle morzá łobie chodził: Y nálażł drzewo figowe/ Miáło iuż iábłká gotowe *BierEz* Q; Przeto zabieżáwłfy/ wftápił na drzewo Sykomorowé/ to iest fuché figi/ aby tym lepiéy pana Iezná vzrzál. *OpecŻyw* 62, 71v, 73v [2 r.], 74, 97; *OpecŻywSandR* nlb 3; Lenticus, eyn krieichenbom. Drzewo máłych fływ. *Murm* 106; Libanotis, Weyrouchbom Kádzydłowe drzewo *Murm* 111, 105 [5 r.] 106 [6 r.], 108, 111; Castanea. Keftenbaum. kałtanowe drzewo. *Mymer*¹ 20v, 19v [3 r.], 20 [2 r.], 21; wezmćyé tzyftych pożytkow z zýemýe w wałze fedy a donýefćyé mężowi dáry migdałow terebinta drzewá ftaktes y ftoraces żywice ich y mýodu *HistJóz* C4v; Palamurus, glogove drzewo *BartBydg* 105b; Suber, corcove drzewo vel corek *BartBydg* 152, 17b, 27b, 81b, 148; *TarDuch* B6v, B7; Plinius mowi [...] iłz też w Egipcie rołcie drzewo Brołkiniowe na kftáłt gruzłki *FalZioł* I 110b; MEch iesth ktory rołcie na drzewie dębowym albo na lałkowym *FalZioł* I 151a; Tho drzewo Aloes ma mocz naprzeciwkho mdłósciam ferdecznym, żoładkowym j mozgowym *FalZioł* III 3a; Modrzewowa gębka [...] iest to gębka ktora wyrafta s korzenia modrzewowego drzewa *FalZioł* III 3b; Owocz Bobkowego drzewa na proch ftłucz ony/ á pothym na panewcze zagrzany/ á na głowę połypany, flegmę wyfułza y mozg potwierdza *FalZioł* III 16c; Powiedaią iże Zywicza iesth iakoby pot wypływaiący z łofnowego drzewa *FalZioł* III 28d; Theż Huthenus ktory piłal o drzewie Gumatiakowem, ktorego ludzie pożywaią w łamaniu *FalZioł* III 29c, I 110b, II 17c, III 2d [2 r.], 3a, 10a (17); *MiechGlab* *8; Glos boży iest łamiący drzewa Cedrowe [*Vox domini confringentis cedros*] *WróbŻołt* 28/5, ff4v, hh8v, 91/13, 148/9; *RejPs* 56, 79, 137v; *HistAl* L2v [2 r.], L6; *LubPs* K2v, Yv, cc6v, ff3v; Drugiemi záfię rzedy Pigwy á Brołkwinié/ Figi á Pomoráncze co rołta y źimie. Więc drzewá Mułzkato (Morelle/ Oliwki *RejWiz* 24, 23v, 34, 46; Dám na pułtynią Cedr/ y tharn/ y świerk/ y drzewo oliwne [*dabo in solitudine cedrum et spinam et myrtum et lignum olivae*] *Leop Is* 41/19 [przekład tego samego tekstu *BibRadz*], *Ex* 30/24, 2.Par 1/15, *Iob* 29/18, *Cant* 2/13, *Os* 9/10; FIgowe drzewo piękne/ wyfoko ná fkále/ Máłowáli *RejZwierz* 116v, 113v; *BibRadz Ex* 35/7, 3.Reg 19/4, *Iob* 40/12, *Is* 41/19, *Mar* 11 arg (10); Delfowie [*chwalili*] Wilká/ iż im pod drzewem orzechowym wykopał klenoty kołcielne *BielKron* 24; Siedzác tám pod drzewem Iáłowcowym prołił Pána Bogá áby vmárl *BielKron* 85; [*Nektabo*] máiac rozgę w ręku drzewá Hebeny/ kiedy kinał rozgá

rużwały fie okręty wołkowe z ludźmi *BielKron* 122v; Ná Ierychońskich rolach roły ony flachetne drzewa Balłamu. *BielKron* 266v; y widziáá ná thym mieyfcu Libuła áno dwie oliwne drzewie wyroły *BielKron* 319; Drugi tákież brát [*królewski*] Narymunt vchwycon/ zá nogi ná drzewie Więzie obiefon *BielKron* 382; Puścili fie ku pułnocy do Kráiny Páirá y do wyłpow Pairze przyległych/ gdzie wielkość iefł Sándálowego drzewá *BielKron* 444v, 1v, 27, 33v, 50v, 79 (22); Cythynus, Kwíát/ Drzewa Gránatów Yáblóń. *Mącz* 77a; Daphon, Mieyfce gdzie wiele lauowego álbo bobkowego drzewá roście. *Mącz* 77d; Ilex, Yefionowe álbo Iapurtowe drzewo *Mącz* 165a; Iuglans, Włoski orzech/ orzechowe drzewo. *Mącz* 176d; Malus, Iáblóń/ Iáblóniowe drzewo. *Mącz* 205b; Morus, arbor, Morwowe drzewo. *Mącz* 233b; Ovalis corona Koroná która z mirtowego drzewá bywała tym dáwana ktorzi zwycięstwo nád nieprzyiacielmi otrzimawáli. *Mącz* 271c; Terebinthus, Terpentynowe drzewo Arbor nigrum lignum cum splendore praeseferens. *Mącz* 449c, 8e, 23a [2 r.], c, 28a, 39c (79); bedłki ktore ná bżowym drzewie roftá/ ze śmietaná rozwierć/ á ná guz przyłóż. *SienLek* 129, 166, 217, 250v, Xxx, Xxxv; *RejAp* 62v, 64 [3 r.]; Pátrzcie ná drzewo Fikowe y ná ine wżytki drzewá/ gdy iuż s fiebie podawáią owocz/ iż iuż pewnie wieczie iż nie dáleko látho. *RejPos* 4v, 6, 72v, 147v, 228v, 314v, 334v, 348; *RejZwierc* [283]v, 33, 51v, 212v; *BudBib Is* 34/4, *Ez* 15/2, 15/6, *Os* 10/1, *Ioel* 2/22 (11); *Strum* G; *Calag* 371b; *SkarŻyw* 50, 117, 383; *KlonŻal* C4v [3 r.]; Cerafus – Drzewo wifniowe. Wifzniá albotrzełnia. *Calep* 182a; Fagus – Bukowe drzewo. *Calep* 405b; Morus – Moralowe drzewo. *Calep* 675a; Sabina – Seneffo wedrzewo [!]. *Calep* 934b; Vlmus – Vlmowe drzewo. *Calep* 1133a (21); *ArtKanc* N13v; *LatHar* 356, 347, 410 [2 r.], 508, 606; *KołakSzczęśł* B3v; *KlonFlis* F2v [2 r.]; Ieflibyście mieli wiare iáko źiárno gorczyczne/ moglibyście rzec temu drzewu leśney figi [*huic arbori moro*]: Wyrwi fię z korzeniá/ á władź fię w morzu *WujNT Luc* 17/6, *Math* 21/19, 21, s. 89, *Matth* 24/32, *Luc* 13/6, s. 252, *Luc* 19/4; Ciłowé drzewo/ y inné ofobliwé temu podobné. *SarnStat* 644 [*idem*] 669; *SzarzRyt* A4v.

W porównaniach (76): *FalZioł* I 147a [2 r.]; [*Wirgilius*] íwą wymową iakoby drzewo wyłokie aż nieba dofięgał *BielŻyw* 125; A będzie iako drzewo łzczepione wedle wod płynących ktore da fwoy owoc czału íwego. *WróbŻołt Ps* 1/3 [*przekład tego samego tekstu LubPs* Bv, *Leop*, *RejPos* 72v, 147v, *KochPs* 3, *ArtKanc* P20, *LatHar* 738, *SkarKaz* 162a], ff4v, 91/13; *RejPs* 56, 79, 127, 137v; *MurzNT Mar* 8/24; *LubPs* Bv, K2v [2 r.], R2v, cc6v; *GroicPorz* ff; Popłował mię zewíład/ y ginę/ á iakoby wytárgnionemu drzewu/ odiał nádzieię moię [*quasi evulsae arbori abstulit spem meam*]. *Leop Iob* 19/10, 29/18, *Ps* 1/3, *Eccli* 6/3; *BibRadz Iob* 40/12; *BielKron* 267; *Mącz* 14b; *GórnDworz* D2; A złościwy ząwždy wywrocon będzie iáko drzewo od wichru wykręczone/ áni znáku nie zołthánie oney pychy iego *RejPos* 127v, 39, 72v [2 r.], 147v, 204v [3 r.], 207, 228v (18); A BOWIEM poćciwy á rozważny człowiek á fercá ząwždy włpaniłego/ iefłth podobien kn onemu pięknemu drzewu miedzy drobną łzeliná łtoiącemu *RejZwierc* 143v, [28³]v, 33, 49, 51v, 88, 212v; Ia iáko winne drzewo wonność wdzięczną wypuścílám [*Ego quasi vitis germinavi suavem odorem*]/ á kwiatki moie íą owocem chwały y bogactw *BudBib Eccli* 24/19 [23], 13, 50/12 [14]; *BudNT Mar* 8/24; Táki podobien będzie drzewu porzécznemu [= *rosnącemu nad rzeką*]/ Które przynosi co rok owoc pánu íwemu *KochPs* 3; iáko drzewo łtare ze pnia wycięte/ trudno ma zákwitnąć: ták kácermiłtrz trudno fię nawróćić do Kátholickiey wiáry ma *SkarŻyw* 119, A2, 372; *ReszPrz* 103; *ArtKanc* N13v, P20;

Podobneś mi ieft drzewo/ ćiełżę fię tobą/ Bo widzę/ że iák zemną/ świat pocżyna z tobą *GrabowSet* Ov; *LatHar* 410 [2 r.], 508, 606, 738; *KořakSzczęřł* B3v; *WujNT* 140, *Mar* 8/24, *Apoc* 6/13; z obcego Pogánřtwá/ iáko lefnego drzewá/ w iedność iego ieftełmy wřzczępieni. *PowodPr* 11; *SkarKaz* 162a, 420a; Iáko drzewo bez řznurá niekiedy vrořcie/ Włařnie iákoby pod řznur/ ozdobbnie y prořcie: Ták teź niekiedy bywa řpráwiedliwoř řwięta/ Bez práwá piřánego/ ná łotry nápięta. *KlonWor* 66; A ia drzewo iák Oliwy [*Ego autem sicut oliva fructifera Vulg Ps* 51/10] W ogrodźie Páńřkim wřzczępieny kwitnąć będe *SzarzRyt* A4v.

W charakterystycznych pořczeniach: drzewo chędogie, gałęziste, krzewiste, mięřsze, niebotwiejące, ochędoźne (2), oganiste (2), rozliczne (9), sprochniałe (wyprochniałe) (4), suche (7), wielkie (12), wysokie (22), zamorskie (2), zielone (18); drzewo podciąć, podcinać, (pod-, wy-)rąbać (8), podrąbić (3), podrębować (4), przecierać (4), (prze)trzeć (4), (s)podcierać (2), urąbić, wyrąbić, zrębować; drzewo wycięte; (wy)rąbanie drzewa (2).

Przysłowia: Buyné drzewo wiátróm krzywo *KochPieř* 34.

niechę być źorawiem/ co ná dwu drzewach chciał gniazdo řwoie budowáć *StrykKron* 552.

nie dáy fie iáko řlábe drzewo kořłáć ledá wiátrowi *RejZwierc* 179.

Poki drzewá z korzenim nie wykopa poty będzie rořło *BielKron* 353; *StrykKron* 215.

Podobno ten czas będzie jako Marchołtowo drzewo. *Diar* 68, 47, 48.

ZAwźdy ná dobrym drzewie dobry owoc bywa *PaprPan* Dd2v.

RejWiz 51; ná drzewo pochyłe. Lázą Kozy z rogámi *RejZwierz* 71.

[*potrzeba*] wprawdzye po ludzyách chodzi á nye po drzewyech *GliczKsięź* N8v.

Iákie drzewo/ táka y rořczká. *SkarJedn* 24.

Imprecatur illi quequae pessima, Przeklina go ářz drzewo řchnie. *Mącz* 320c.

Zwroty: »(na-, u-)szczepić, szczepiácy, (w)szczepione drzewo (a. drzewa)« = *caprificari* *Mącz*; *plantare lignum, lignum plantatum, arbor plantata Vulg* [szyk zmienny] (13 : 6 : 1): *FalZioł* V 49v, 52; *WróbŻołt* 1/3; nie orzecie/ nie řieiecie/ áni winnic áni drzew řzczępicie *HistAl* K2v; *LubPs* Bv; *Leop Lev* 19/23; *Goski* A2; *BibRadz Lev* 19/23; *BielKron* 79; *Mącz* 37a; *RejPos* 204v; *RejZwierc* 74v; náuczycielá w Kořciele Boźym przyrownawa temu ktory řieie/ przyrownawa řługi tákowe ogrodnikom á drzewá řzczępiácy *RejPosRozpr* b4v; *RejPosWstaw* [41²]v; *SkarŻyw* 167; *ArtKanc* P20; *Calep* 88b; *LatHar* 410, 738; *WujNT Luc* 13/6.

»sadzić drzewa« = *arbustare Calep* (2): Sádźił táme Abráhm drzewá w Beerřebá *BibRadz Gen* 21/33; *Calep* 88b.

Wyrażenia: »czarne drzewo« = *drzewo liřciaste (1):* *Bdellium*, Rodzay czarnego drzewá w Bátrianie. *Mącz* 23d.

»drzewo domowe« (2): *FalZioł* III 23d; Bog w zakonie řwym zákázował/ nietylko ludźiom ábo bydłu nád mierną potrzebę řzkodźić/ ále teź áni drzewá domowego rodzáyneho podćinąć ábo obraźáć. *PowodPr* 63.

[»Francuzowe drzewo«: Francuzowe Drzewo/ Gwáiákowe Drzewo/ *Lignum Sanctum Guaiacum*. *Frantzofenholtz. SienHerb* I4#.]

»głuche drzewo« = *drzewo nieużyteczne* (1): ołobnieyfzą zieloność y wonność dawa s siebie [cedr] nád inłze głuche á prołte drzewá. *RejZwierc* 51v.

»drzewo jabłczane, jabłczyste [= *owocorodne*]« = *arbor pomifera JanStat* (1 : 1): Niechay wypuści z siebie ziemiá trawę zieloną/ [...] y drzewo iáblczyłte/ dáiące owoc kołde według narodu łwe⁸⁰ [*Germinet terra herbam virentem ... et lignum pomiferum faciens fructum iuxta genus suum*] *Leop Gen* 1/11; Téż wítawiamy/ iż zá káždé drzewo rodzáyné włzelákiego owocu ábo iáblczané wycięté/ dwánaście grołzy [...] ma byđż záplácono. *SarnStat* 668.

»drzewo leśne« [szyk 12 : 4] (16): *FalZioł* III 23d; Drzewá leśne w rádości łwey/ niech łtáną zákwitnione *LubPs* V5v; Iákom drzewko máłice ktore iełt między drzewy leśnymi [*Quomodo lignum vitis inter ligna silvarum Vulg*] podał ku łpaleniu ogniowi/ thákże podam miełzczány Ierozolimłkie. *BibRadz Ez* 15/6, *Cant* 2/3, *Ez* 15/2; łzło było drzewo leśne áby łobie krolá wybráli álbo pomázáli nád łobá [*Ierunt ligna ut ungerent super se regem Vulg Iud* 9/8] *BielKron* 50v; *Mącz* 261e, 436a; *GórnDworz* D2; *BielSpr* 73; *BudBib* 1.Par 16/33, *Ps* 95/12, *Is* 44/14, *Ez* 15/2, 6; *ZawJeft* 38; Ziemiłkiego práwá Kłięgi dziełiate o drzewiech leśnych. *SarnStat* 669 žp; *PowodPr* 11.

»drzewo libáńskie« = *cedr* (3): *LubPs* Q4v; W tey to Feniciey Libanus gorá zacna/ ná ktorey drzewo Libáńłkie rołcie. *BielKron* 49, 50v.

»młode drzewo« = *szczep, drzewko* (1): *Plantaria* – Młodego drzewa przeladze nie [!] *Calep* 811b.

»mokre drzewo« = *drzewo posiadające większy stopień wilgotności* (1): Unde *Pityocampe*, qui in pinu arbore nascitur, Robak ktory prochno czini/ á w mokrych drzewiech á zwłázcza w łośninie rołcie. *Mącz* 32d.

»drzewo ogrodne« (1): iáko drzewo ogrodne w leśne łie obráca/ á źwirzę rochmánne w dziekie/ ták y człowiek přędko zdziełzeie *GórnDworz* D2.

»drzewa owocne, owocowe« = *lignum fructiferum a. pomiferum Vulg* (5 : 2): *WróbZłot* 148/9; był tham w okręgu onego pola lás bárzo gełty z drzew owocnych *HistAl* K6; *Leop Lev* 19/23; 4.*Reg* 3/25; Podle rzeki z obu łtron vrołtá drzewá owocowe káždego rodzáiu *RejAp* 188; A gdzie łie mu chłciało iełć/ wyźrzawłzy niektore drzewo owocne/ iadł owoc iego *HistRzym* 63v; *BudBib* I 431d marg.

»drzewo płodne« = *arbor felix a. fructifera a. frugifera Cn; lignum fructiferum Vulg, JanStat* [szyk 6 : 1] (7): włłyfłtkie láfy twoie/ y drzewo płodne ogniem popałá. *Leop* 4.*Esdr* 15/62; *BudBib Gen* 1/11, 12, *Ps* 148/9; *KochPs* 215; Ale mię ráczéy dáruy rymem pochwalonym/ Coby zazdrołć wczynić mógl nietyłko płonym/ Ale y płodnym drzewom *KochFr* 93; *SarnStat* 1243.

»płon(n)e, niepłodne drzewo« = *caelebs arbor Mącz; arbor infelix Cn* [szyk 4 : 2] (4 : 2): *RejPos* 127; Iáko Iábłóń między płonnymi drzewy [*sicut malus inter ligna silvarum*]/ ták namilłzy moy międzi łyny *Leop Cant* 2/3; *Mącz* 30a; *KochPs* 215; *KochFr* 93; *Calep* 162a.

»drzewa polne« = *ligna campi Vulg* (7): Y drzewa polne y *Cedrus* ná gorze Libanus ktore pan bog łzczepił y thy łie nałyczą *WróbZłot* 103/16; Tedy wam łpufzczę dźdźe czáfu łwego/ á poda wam ziemiá vrodzay łwoy/ y drzewá polne wydádzą wam owoc łwoy. *BibRadz Lev* 26/4, *Ier* 7/20, *Ez* 17/24, 34/27, 1.*Mach* 14/8.

»pożyteczne drzewo« = *urbana arbor Cn* (1): Ale y głóg gdi gi nadobnemi gáłáłkami włzczepi/ tedy z niego łnádnie mołże być pożytheczne drzewo. *RejZwierc* 74v.

»drzewo rodzajne, rodzące, rodne« = *arbor felix, fructifera a. frugifera arbor Cn; lignum fructiferum JanStat* [szyk 14 : 1] (11 : 3 : 1): Włifytki ich drzewá rodzáyne sítáły fy yálowe. *LubPs Yv, ff3v; á* ktoby vrąbił drzewo rodzące/ thákowy zá nie dáć ma wiárdunek z winą trzech grzywien. *UstPraw E4; Niech zrodzi ziemiá žiele wydawájące nálienie: y drzewo rodzáyne owoc podáiące wedle rodzáiu fwego BibRadz Gen 1/11, Gen 1/29, Ex 10/6; BielKron 276v; BudBib 2.Esdr 9/25; SkarŻyw 259; SarnStat 644, 667, 668, 1243, 1308; PowodPr 63.*

»drzewo sadowe« = *arbor felix a. fructifera a. frugifera Cn.(1)*: O DRZEWACH SADOWYCH *SarnStat 667.*

»smolne drzewo« = *drzewo żywiczne* [szyk 3 : 1] (4): *Murm 107; Picea. Pechbaum. fmolne drzewo. Mymer¹ 20v; Picea, arbor est, de cuius succo pix efficitur, szoszna, smolne drzewo vel szyszka BartBydg 115; Wieprze dziczy barzo fą waleczni zwłázcza cżału gamratowania/ á tego też cżału fkora na twardfza na nich bywa/ iż też prawie iakby dwoifita/ bowiem fie o drzewo nacieraią fmolne FalZioł IV 3c.*

»drzewo ściągające [= *obsuszające, zablížniające rany*]« (1): Abowiem barziewy ociera y wyfufza popioł z drzew fciągájących/ iako fą drwa dębowe: powciága krwie. *FalZioł IV 52d.*

»tłuste drzewo« = *drzewo żywiczne, smolne* (1): Potym poślawfzy piefze miedzy chrofty/ kazał fuchego gáłęzia s tłuřthych drzew co nawięcey nánořić. *RejZwierc 163.*

Szeregi: »drzewa, (i, albo) zioł(k)a; drzewa z zioły« = *arbores et herbae Mącz* [szyk 12 : 11] (22; 1): *SeklKat D4v; y zyele y drzewo nie rořcie ná gorę/ Až korzeń zácźnie pirwey w zyemi fwą náture. RejWiz 128, 114v; Arborum et herbarum naturas dicere, Drzew y zioł moc řily y włánořć ich powiedzieć. Mącz 241d, 7d, 108b; 260h, 411d, 508d; RejZwierc 2v, 171 v; SkarJedn 370; Oczko 1; dobroć/ moc/ mądrořć iego [Boga] znác ná kařdem ziołku/ drzewie/ robacřku/ rybie/ ptaku/ zwierzęciu SkarŻyw A3, 259; Bog zořobná y drzewom y žiołám/ y ptářtwu y rybam y žwierzętom y ludřiom dał nářenie mieć w łobie/ áby łobie rzecz podobná rodřili. CzechEp 293; KlonŻal B2, C2; Calep 1128b; GrabowSet Yv; SarnStat *3v; KlonWor 4; SzarzRyt B4.*

»kierz abo drzewo« (1): Moyzeř wtory prorok prorokoual o tey myley pannye gdy uydzyal kyerz abo drzewo zyelone barzo řzlyczne *PatKaz II 55v.*

W przen [zebrano tu zarówno symbole ewangeliczne, jak i antropomorfizacje] (107) : Ieřtlitz na zielony^m to dzialaią drzewie/ tzuřs nademną/ ktory mám zielonořtz wřfelkié niewinnořci/ a na fuchym tzoř będzie/ to ieř na grzěřfnych [Vulg Luc 23/31] OpecŻyw 136v [przekład tego samego tekstu KrowObr 238v, ArtKanc 120, LatHar 721, WujNT]; on [Bóg] tedy drzewo naznacřyl/ by řfkody drzewa zaplacił. OpecŻyw 161; MurzNT Luc 3/9 [2 r.], 241 marg; Ian y Páweł dwie Oliwne drzewá/ y dwie řwiecy przed řtolcem Páńřkim řwiecące/ máią moc zámykáć Niebo/ Obłoki/ y otwierác brony iego. KrowObr 173, 59, 114v, 238v; BibRadz Matth 13/32; Potym mař dále y ieřć/ á mař ieřć owoc z drzewá. Then owoc ieřt pokutá przez ktorą Duřzá bywa wřpomaganá HistRzym 65v, 63v, 65v; Bo chociaby wřzytki národy řwiátá tego chciály zátłumić řwięte řprawy iego/ tedy drzewá y kámienie/ ták iako piřmo řwiádřzy/ wołác będą RejPos 206v; Słuchayže iako cie ná inych mieyřcach piřmá zową/ báńką řtluczoną/ řianem zeřchłem/ drzewem řpruchniářym RejPos 317, 156v, 186v; Tákże my też pod thym drzewem á pod tym cieniem řwiátá tego to fie ořkubamy/ tho fie przewrácamy/

[...] to fie nam niechce s cieniu tego/ á przedfię wędrować *RejZwierc* 170, B4v, 131 v; *BudNT Luc* 6/44; A iużci y fiekierá leży przy korzeniu drzew/ á tak kázde drzewo nie czyniące dobrego owocu wycięte bywa/ y do ognia wrzucone [*Iam enim securis ad radicem arborum posita est; omnis ergo arbor non faciens fructum bonum excidetur et in ignem mittetur. Vulg Luc* 3/9]. *CzechRozm* 257v [przekład tego samego tekstu *RejPos* 186v, *MurzNT*, *WujNT*]; *ModrzBaz* 9; Iuż tá Stolicá Cárogrocka/ wedle Proroctwá S. Papieżow/ vřhře iest y przekłete drzewo *SkarJedn* 387, 327; Przeto fię przelęknąć ma Heretyk y ten ktory w grzechu leży/ á dziś poki ten čás przekłęcia figowego drzewá/ áby ná wieki nierodziło/ nieprzyzedł. *SkarŻyw* 369; PLączcie rzeki Słowáńskie/ Sáuromátskie kráie/ Zielonowłofe drzewá *KlonŻal* A3; Sprochniały pień podsieczony/ pátrž iáko zá czáfem/ Oładza fię nowym láfem. Z ciáła mátki pobutwiały młódž wynika nowa/ Nádzieia drzewá gotowa. *KlonŻal* C2v; *WisznTr* 12; Teraz drzewá liście ná fyę wzięły *KochPieś* 3; Strzeżciefz tedy pilnie tego/ ábyście od drzewá fwego/ niwczym fię nie odščzepiali/ ále mocno przy mnie itali. *ArtKanc* P5, 120 [2 r.]; *GórnTroas* 40; Y drzewá/ ktoré teraz odziały fie w liście/ Złupi z tego vbioru mroźnéy žimy przyście. *KochFrag* 20; Wiem dobrze [...] iáko przy pojedynkowym y fczegulnym fładzie duchowne duże mey drzewo pádnie/ tak leżec ná czáfy wiekiem nieokreřzone będzie. *LatHar* 638, 724; Gdyž kázde drzewo z włáfego owocu bywa poznáne [*Unaquaeque enim arbor de fructu suo cognoscitur.*] *WujNT Luc* 6/44 [przekład tego samego tekstu *BudNT*]; Wřzákže w tym iest niemála poćiechá/ iż tá fzaráncza nie fzkodzi trawie/ áni zielonym drzewam: to iest/ ludziom dobrym y poboźnym/ w ktorých fię fercách zieleni y kwitnie religia y boiazń Pána Bogá *WujNT* 861, *Matth* 3/10 [2 r.], 7/19, 12/33, *Luc* 3/9 [3 r.], s. 204, 213, *Luc* 23/31; Ale pátrž ná iákie wyfokie drzewo vřaftáią [ubodzy wzgardzeni]: bo ich/ práwi/ iest kroleřstwo niebieřkie. *SkarKaz* 83b; Z dobrego drzewá ten zły robak roście/ ktory to fámo drzewo vczynkow dobrych pfuie. *SkarKaz* 352a, 82b, 83a [4 r.], 83b, 84a [2 r.], 312a; Tak v myřliwcow gdy kto xtałem innym Mowi poluiąc/ muři wnet być winnym/ Y muři z drzewem práwnie ofádzony/ Być podrábiony. *KlonFlis* Fv.

W charakterystycznych połączeniach: drzewo mocne, sprochniałe (3), suche (a. uschłe) (3), szerokie, wielkie (6), wysokie, zielone (5).

Wyrażenia: »drzewo dobre« = *arbor bona Vulg* [szyk 9 : 5] (14): A to rozumiey otich ktorzi fą przed drzewe^m dobrim/ tich owoc będzie dobri *SeklKat* M; *KrowObr* 61; *BibRadz* II 135d marg; Abowiem żadnym obyczáiem dobre drzewo nie może s fiebye podać złego owocu *RejPos* 186v, 186v; *BudNT Luc* 6/43; Tákci wřelkie drzewo dobre/ owoce dobre rodzi [*Sic omnis arbor bona fructus bonos facit*] *WujNT Matth* 7/17, *Matth* 7/18, 12/33, s. 52 [2 r.], *Luc* 6/43, Yyyyy2v; *SkarKaz* 352a.

»leśne drzewo« (1): Ale nas z ofobliwey łáfki fwey nie zápomniał/ á narod nářz obrał/ y to leśne drzewo/ kwásne iábłká rodzące/ w pień fłodkiego korzenia Syná fwego wřczepić/ z fczerey fczczodrobliwořci [!] fwoiey/ nie zániechał. *SkarŻyw* 26.

»drzewo niepożyte(ecz)ne (a. nieużyte, a. niepotrzebne), niepłodne, nierodne, bez owocu« = *arbor infructuosa Vulg* [szyk 10 : 5] (11 : 2 : 1 : l): Iezu ktorys niepożyteczne drzewo wyciąć y w ogień wrzucić rofkazał. í. fie *TarDuch* B5v; kthokolwiek vtzynkow dobrych nietzyni/ [...] iest drzewo fprochniałe y niepożyteczne *KrowObr* 61; Błogofławione otzy/ ktore widzą [...] Tego fyna złofliwego y zátráconego/ PAPIEZA Rzymřkiego/ y zewřyřtká Ordą iego/ to drzewo bes owocu/

tego Wieprzá dzikie⁸⁰ *KrowObr* 242, C3; *RejPos* 346v; *BielSat* L3; *RejZwierc* 130v; *RejPosWstaw* 22, 22v; Czwartý rok iuż temn nie płodnemu drzewu Greckiemu przychodzi/ w ktorým wycięte będzie *SkarJedn* 323; wiemy bowiem co obiecáno drzewu niepożytecznemu/ ktore owocu nie czyni *ReszPrz* 57; Też słuźny owoc dawayćie/ á w cnotách fię pomnażayćie/ bo drzewo nierodne káždy/ do ogniá ie miece záwždy. *ArtKanc* P5; *WujNT Iudae* 12; *SkarKaz* 1b; *SkarKazSej* 706b.

»pożyteczne drzewo« (1): gdyfmy prawdźiwie w duchu vbodzy/ ćierpliwi/ pokorni/ świątem y chwałą iego gárdzayćy/ y płáczayćy zá grzechy fwoie y cudze: wielkie y pożyteczne drzewo roście/ niewymowney poćiechy ná dufzy y nádźieie w niebie *SkarKaz* 83a.

»drzewo złe« = *arbor mala* *Vulg* [szyk 7 : 7] (14): Ezechiafz fyn Acháfow krolował nád Iudą w Ieruzálem lat XXIX. dobry owoc ze złego drzewá był *BielKron* 88v; iákoż fám Pan mowi/ iże z Oftu nie bywa Fig/ áni s ćirnia iágod/ ále drzewo złe owoc zły dáie. To iuż w przykłądźie teraz ogládamy. *SarnUzn* G8v; *RejPos* 186v [2 r.], 189v; Y owfzem gdy látá dorofle przyftápią/ pokázuiemy iáwnie złego drzewá nieślachetne owoce w myśli/ w mowie/ y w wczynkách náfzych *WujJudConf* 63v; *BudNT Luc* 6/43; *ReszList* 183, 184; Ná woley to ieft káždego/ mowi Auguřtin ś. ábo obráć co ieft dobrego y być drzewem dobrym: ábo obráć co ieft złego/ y być drzewem złým *WujNT* 52, *Matth* 7/17, 18, 12/33, *Luc* 6/43, *Yyyyy2v*; *SkarKaz* 1b.

α. *Pień* (2) : Trzáfnał pyorun okrutnie/ á gáłáz furową/ Vciął przy fámym drzewie/ práwie mi nád głową. *RejWiz* 110; Káždy członek fłábość fwoię czuie/ gdy fię od ciáłá odrywa. Iáko rozgá od drzewá odćięta/ mowi Pan/ wnet vmiera. y rzeczká bez źrzodlá wnet wyfycha. *SkarKazSej* 676b.

β. *Warstwa drzewa znajdujaca się między korą a rdzeniem; caro arborum* *Mącz* (6) : Też wilkoć wodna ktora bywa miedzi fkorą j miedzi drzewem á tak tą wilkoć nieczyřtość z oczu fpadza *FalZiol* I 134c, 108b; *Caro arborum*, Co pod bielizną drzewá yeft [!]/ á miedzi drzeniem. *Mącz* 39a; *Cossus*, Próchno/ Robáćtwo które w drzewiech miedzy korą á miedzy drzewem roście/ Drzewny czerw. *Mącz* 66d; *Exalburno* – Obłupię skore przy drzewie blizřą, głódzę z drzewasmiazge. *Calep* 381a.

a. *Biblijne drzewo poznania, wiedzy dobra i zła; lignum scientiae boni et mali* *Vulg* (50) : *OpecŻyw* 161; *PatKaz III* 90v; Widźyáłá nyewyáftá/ (powyáda piřmo) iż dobre było drzewo ku yedzenyu [Vidit igitur mulier quod bonum esset lignum ad vescendum *Vulg Gen* 3/6]/ á pyękne w oczu/ y lubyeźne ná wzrok/ y wźyęłá owocu yego y yádlá. *KromRozm I* N2 [przekłád tego samego tekřtu *BibRadz*]; przifchedfchi theda wařch yeřth człowyeka namowyel ze zdrzewa onego wzyal owocz y poziwal. *LibMal* 1554/190v; *MrowPieř* A3v; Ale z owocu drzewátego/ ktore ieft w pořrod Sádu/ [...] Nie iedźcie z niego/ áni fię go dotykayćie/ byřćie fnađz niepomarłi. *BibRadz Gen* 3/3, I 2a *marg*, *Gen* 3/6 [2 r.], 12; *BielKron* 1v; *RejAp* 20v; *RejPos* 83v, 100v [2 r.]; *RejZwierc* 2; Bo iáko im zákazał był Bog Oćiec z drzewá iednego owocu pożywáć/ ták teź przykazał nam [...] ábyfmy fię obźářřtwá y opilřřtwá wyřtrzegáli fzkáradego. *WerGořć* 210; *ArtKanc* D17v, N11; mnie do nieprzyřřtoney poźádlivořći drzewo gwałtem porwáło/ á ćiebie do krzyřá miłość dořkonála przyćięgnęłá *LatHar* 269.

Zwroty: »z drzewa (wiadomořći a. zakazanego) jeřć, ukusić« [szyk *zmienny*] (9 : 7): POtym gdy iuż z mężem fwoiem z drzewá vkuřilá/ Wnet poználi iż ie Lářká Páńřka mináć miáłá *MrowPieř* A3v [*idem ArtKanc* N11v]; *BibRadz Gen* 2/17, 3/11, 17; *BielKron* 1v [2 r.], 2; Czemuź fie tego Bogá ták boicie? czemu s tego drzewá nie iecie? *RejAp* 110v; Będziećieli řtego drzewá ieřć/ nie

zemrzeć/ ále będziecie iáko bogowie/ wiedząc dobre y złe. [Vulg Gen 3/5] *HistRzym* 75v [przekład tego samego tekstu *BielKron* 1v], 75v; *RejPos* 14v; *RejPosWiecz*³ 98; *CzechRozm* 140; *WerKaz* 291; [Adam] czártowym fłowom przyzwolił/ gdy z drzewá vkuśił/ thám łobie y nam niewinność ftrácił. *ArtKanc* P6, N11v.

»zakaz(ow)ać drzewa« [szyk zmienny] (4): rofkazał mu áby włzytkiego vziwał/ iedno mu zákazał drzewá iednego/ áby pomniał iż wždy ma Páná nád łobą. *RejPos* 49; Y wieciefz wy czemu wam Pan thego drzewá zákazał *RejZwierc* 2, 1v marg, Bbb.

Wyrażenia: »drzewo mądrości bożej« (1): Bilo tham drzewo mądrofczi, bozy skthorego pan bog yemv poziwacz zákazał *LibMal* 1544/190v.

»drzewo zakazane« [szyk 10 : 1] (11): á ktoć oznaymił żeś nági/ byś był z drzewá zákazánego nie iadł/ nágościby był nie poznał [*Quis enim indicavit tibi quod nudus esses, nisi quod ex ligno de quo praeceperam tibi ne comederes, comedisti? Vulg Gen 3/11*]. *BielKron* 1v, 1v, 2; *RejPos* 14v, 17, 149v; *CzechRozm* 140; *CzechEp* 206 [2 r.]; *WerKaz* 291; Wnet mu Diabeł zayżrzał thákiefz fzczeńliwóści/ w wiodł go nieśláchetnik z przyrodzoney złości/ iż nád wolą Páná ftworzyćielá fwego/ nędzny owoc z drzewá iadł zákazánego. *ArtKanc* B19.

»drzewo wiadomości, umiejętności (dobrego i złego)« (4 : 1): *KromRozm I* O2; Ale z drzewá wiadomóci dobrego y złego iesć niebędziełz *BibRadz Gen* 2/17, *Gen* 2/9; Ewá przyzwoliłá á iadłá z drzewá wiadomości *HistRzym* 75v; *SkarŻyw* 260.

b. Biblijne drzewo życia; lignum vitae Vulg (54) :

α. *Drzewo rosnące pośrodku raj, którego owoce zapewniają człowiekowi nieśmiertelność [błędnie utożsamiane niekiedy z drzewem poznania dobra i zła cf BielKron 1v, 2; RejZwierc 1v] (20):* Acz drzewo ono nie było ożywiájące/ ále było znákiem y pámiaćką człówiekowi *BibRadz I* 2a marg.

Wyrażenie: »drzewo żywota, żywotne« (13 : 6): Oto Adam ftał fię iáko ieden z nas/ wiedząc dobre y złe: A teraz fnađz ściágnie rękę fwą/ á weźmie z drzewá żywotá/ á będzie iadł/ y żył ná wieki. *BibRadz Gen* 3/22, *Gen* 2/9, 3/24; Drzewo żywotne ieft dwoie/ iedno wiedzenia złego y dobrego [...] Drugie drzewo żywotne ieft Pan Kryftus *BielKron* 2, 1v, 2 [2 r.], 466v; *RejZwierc* 1v; dużá/ oná práwóścią pierworodną obdárzona/ ożywiáć ciáło ná wieki mogłá: zwłáfczázá przy drzewie żywotá w raiu pořadzonego/ miefzkáiąc. *SkarŻyw* 260; *CzechEp* 206 [4 r.], 207 [3 r.]; Poftánowił Pan przed Ráiem rofkofzy/ Cherubiná y płomieniŃy miecz y chybki álbo obrotny dla ftrzezenia drogi drzewá żywotá [Vulg Gen 3/24]. *WysKaz* 33 [przekład tego samego tekstu *BielKron* 2, *BibRadz*, *CzechEp* 206]; *SkarKaz* 119b.

β. *Symbol Chrystusa, Eucharystii (30) :* A w pořzod vlice miáfta tego/ z obuŃtron rzeki/ było drzewo żywotne/ kthore przynofiło dwánaście owocow: ná káždy miefiąc rodząc owoc fwoy/ á liście z onego drzewá ná lekárftwo Narodom. *Leop Apoc* 22/2 [przekład tego samego tekstu *RejAp* 187v, *WujNT*]; *RejAp* 187v, 188v; *WujNT Apoc* 22/2.

Zwroty: »dać jeść z drzewa żywota« = *zapewnić uczestnictwo w życiu wiecznym* (4): A kto zwycięzy temu dam iesć z drzewá żywotá/ kthore ieft w pořzodku Ráiu Bogá moiego [Vincenti dabo edere de ligno vitae, quod est in paradiso Dei mei. *Vulg Apoc* 2/7], *RejAp* 19 [przekład tego samego tekstu *GrzegŚm* 41, *WujNT*], 20v, *GrzegŚm* 41; *WujNT Apoc* 2/7.

»dać owoc, pokarm z drzewa żywota (a. wiecznie żywiącego)« = *zapewnić uczestnictwo w życiu wiecznym* (2): on sam [Baranek Boży] wrotá do Ráiu otworzy/ y każe ítać mieczowi/ który g*BielKron* 19; *RejAp* 25.

Wyrażenia: »drzewo żywota (wiecznego), żywotne, wiecznie żywiące« (21 : 3 : 1): Totz íeft drzewo żywota naffé⁸⁰/ na to zawždy wílytey patrzáycie/ [...] botz on wolá s krzyża mowiątz ku człowiekowi. Wezrzy na mię mily człowiecze [...] a ogládáj [...] tzo cirpię zacię *OpecŻyw* 141; *Leop Apoc* 22/2, 14; Błogofławieni ktorzi zachowywáią przykazania iego/ áby práwo mieli w drzewie żywotá *BibRadz Apoc* 22/14 [*przekład tego samego tekstu Leop, RejAp* 193], *Apoc* 22/2; *BielKron* 2, 19; Otoż tám małz drzewo żywotá wiecznego Páná Jezulá Kriřtułá *RejAp* 20v, 19, 20v [2 r.], 25, 183v, 187v, 188, 193, Dd3v; íad álbo Ray Boży/ známionuie Kroleřtvo Boże y żywot wieczny/ w kthorym drzewo żywotá íeft Pan náłz Jezus Kryřtus vkrzyżowány. *GrzegŚm* 41, 41 [2 r.], *BudBib* 4.*Esdr* 2/12; Gdzie y Apořtowie męczennicy święci/ W ípołeczność obcowánia świętego przyięci: To íeft w tym człowieczeńřtwie zbáwicielá řwego Kwitnąc/ íáko gáłáżki drzewá żywotnego. *KolakSzczeńł* D; *WujNT* 888, *Apoc* 2/7, 22/2, 14; Skuřilem owocu z drzewá żywotá/ ípoilem řię z dobrá pomocá y wodzem do ípráwiedliwóři *SkarKaz* 162b.

»drzewo rajske« (1): Sákráment [*Eucharystyi*] dwánařcie znacznych pożytkow z řiebie/ nie ináczey íedno íáko ono drzewo Rayřkie dwánařcie owocow mieřięcznych wydáie. *LatHar* 187.

γ. Symbol zalet umyřlu i charakteru (3) :

Wyrażenie: »drzewo żywota, żywotne« (2 : 1): Tym ktorzy íey [*mądrořci*] dořtápią íeft drzewem żywotá/ á řzczęřliwi řá ktorzy řię íey trzymáią *BibRadz Prov* 3/18; Zdrowy íęzyk íeft íáko drzewo żywotá/ ále w kthorym íeft przewrotność trfoży vmyřłem *BibRadz Prov* 15/4; Oczekawánie odkłádané wářli řerce/ lecz drzewem żywotnym řádzá (gdy) Przyřdzie. *BudBib Prov* 13/11.

c. Drzewa, wedłóg wierzeń pogańřkich obdarzone własnóřiami cudownymi (22) : Íáko Alexander nálař drzewa ktore wřchodzyły weřpołek s Słóńcem. [...] ktokolwiek do tych drzew bliżey przyřtápi řmierciá náglá vmrze. *HistAl* K7; nie czyń więcey przykrořci tym drzewam pyřánim przyřřlych rzeczý *HistAl* L3, K7 [4 r.], K7v, L2v [3 r.], L3 [3 r.]; Pířáli teř o nim [o *Aleksandrze*] drudzy íákoby řie wpuřczáł w morze w řkláney řkrzyni/ chcąc wiedzyc morřká głębokóř y dziwy/ álbo látác s ptaki pod obłoki chcąc wiedzyc dálekoř do niebá/ álbo do drzewá íeřdzić co wřchodzyło y záchodzyło s słońcem/ to řá wmyřlone rzeczý o nim *BielKron* 127.

Wyrażenia: »drzewo mieřáca« (4): drzewo řloneczne íęzykiem Indyřkim pocźnie [*mówić*] á Greeřkim wyłóży/ á zalię drzewo mieřáca Greeřká mowá pocźnie á Indyřkim dokończy *HistAl* L3, L2, L2v [2 r.].

»drzewo słoneczne, słońca« (3 : 3): izali řádzacie wiedzic náwřřze drzewá Słóńcá y Mieřáca/ kthore przyřřle rzeczý powiádáią y obiáwiáią. *HistAl* L2; drzewo řloneczne miáło řířcie íákoby řrebrne. *HistAl* L2v, L2v [2 r.], L3 [2 r.].

d. Przedmiot kultu religijnego pogan (2) : á przy íednym bárzo řzerokim y wyřokim drzewie/ ktore drzewo Íowifzá zwáli/ řwe zabobony ípráwowali. *SkarŻyw* 517; Cudo ná drzewie bálwochwalřkim. *SkarŻyw* 517 *marginis*.

2. Drzewo genealogiczne, graficznie przedřtawiony schemat stopni pokrewieřstwa (7) :

Wyrażenia: »drzewo krewności, drzewo consanguinitatis [et] affinitatis« = *drzewo pokrewieństwa i powinowactwa* (5 : 1): Przydałem do teyże części trzeciej o Drzewie krewności/ s ktorego każdy poznać może/ kto po kim wedle Mieyskiego Práva łpadek bierze. *GroicPorz* C2, ff [2 r.], ffv, oo3v; Otóż tu maż Drzewo *Confanguinitatis*: á wysłzéz *Affinitatis*. *SarnStat* 602.

[»drzewo pokolenia«: O drzewie pokolenia Pána Jezufowego *WujPos* 1575 364 (*Linde*).]

Szereg: »drzewo i rodzaj« (1): Y w Pfálmie mowi [*Dawid*]: (Zebrakiem iestem y vbogi) ále z iego žiarneczka/ z ták máłego o sobie rozumienia/ wielkie drzewo y rodzay Mešfyałzá Chryštułá vrošł *SkarKaz* 83b.

3. *Drewno; materiał do wytwarzania różnych przedmiotów, budulec; kłoda, belka, drąg; lignum* *Murm*, *Mymer*¹, *BartBydg*, *Mącz*, *Calep*, *Cn* [*przeważnie coll*] (391) : Iakom ya [...] narąbył w dzyekanowszkyey puszczy drzewa y nyevoszylem go do domv mego anym go obroczył kv vszythkovy memv yako pyancz kop *ZapWar* 1514 nr 2150; Kiedy ty klin biyeli wdrewno/ záwšfe fye łtrež tego pewno/ być nyewypadł zdrzewá tego/ á niewybił oka twego. *March*¹ A3v [*idem March*³ V2]; Ližká łowcom vćiekáiąc/ Zemdláá bylá biegáiąc: Aże łie iey drwołzczep tráfił/ Ktory w lešie drzewo rąbił. *BierEz* H4v; Siekierá o to łie troškáá/ Iž toporzyłká nie miáá. [...] Więć człowieku porádziłá/ By tey łromoty pozbyłá: Ižby łáá o to prošł/ Aby mu drzewá požyczył. *BierEz* Rv, I3, I4; W tym łtawie bylo iedno drzewo/ na ktory^m pan Iezns miál vmrzetz zakopáno *OpecŻyw* 58, 58, 58v [3 r.]; Thešz przykazał [...] łprawczye archá z drzewa nyeprochnyeyáczego [*Arcam de lignis setim compingite Vulg Ex* 25/10] czo łyá rozumye o pannye maryey przešz grzechu *PatKaz* I 7; yłz yako oleyem drzewo pomazane gore [...] tak ymyá marya przešz poźłuzne łercze {y} łprauyedlyue wzyuanye {marya} zapala božá myłocz *PatKaz* III 127; Vehis ligni. eyn fuderholtz Woz drzew. *Murm* 196, 103, 105; *Mymer*¹ 6; *BartBydg* 157; Thakiež łie zbiegáią [*pchły*] na drzewo Iezowym ładłem pomazane. *FalZioł* IV 16d, I 144a, III 2d, 3a, V 62v, 79, 103; *March*³ V2; *LibMal* 1544/84v, 1549/149; [*Aleksander*] Náthychmiałt przykazał drzewo wozić/ y kazał mošt ná łodziach łpráwić *HistAl* E3v; yáko figurá álbo obraz yáki rzezány/ wten čás prošte drzewo yešt kyedy onego žadnemi á rozmáitemi fárbámi nye pomáluye á nye przypráwi. *GliczKsiąž* P8; *Leop Ex* 31/5, 1.*Esdr* 6/4, 3.*Esdr* 6/25; *RejFig* Bb8v; *RejZwierz* 113; Wnidžcie ná gore á wožcie z támthąd drzewo/ buduyćie dom *BibRadz* Agg 1/8, *Ex* 31/5, 3.*Reg* 6/15, *Ez* 15/3, *Hab* 2/11, 3.*Esdr* 6/25; to [*królowa Saba*] przez lišt pišáá krolowi Šálononowi/ iž widzyáá v niego iedno drzewo ktore ležáło przez potoczek łlotny/ ná ktorym drzewie ma być ieden łlawny człowiek vkrzyžowan *BielKron* 78; podkopáli onę báłzthę Azápi áž vpadłá/ drugie zbili dziáły áž drzewá pierzcháły *BielKron* 316; A thák náłzy w nocy poczyniwlzy z drzewá tráffty/ przewožili piełzy lud *BielKron* 411; [*cesarz*] kazał iedno drzewo wyłokie ná czyłtym łloniu ná gránicy wkopác coby ie z dáleka widác *BielKron* 414; zamek [*Smoleńsko*] ná inłzey łtronie rzeki ná brzegu ná wschod łłóncá/ drzewem opárkániony/ iáko miáłteczko budowany *BielKron* 431v, 78, 293v, 312v, 316, 351v (27); Ebenus, vel, Ebenum, sive nt quidam scribunt Hebenus, Drzewo nieyákie w yndiey/ czarne drzewo máyáce. *Mącz* 98c; Fabrica Materia ná budowanie/ yáko yešt Drzewo/ Cegła/ Wapno/ etc. *Mącz* 113a; Malus, Zageł/ drzewo ná łódzy zá ktore powrozy záwłóczá. *Mącz* 205b; Molucrum, Czworogránowite drzewo ktorego ku ofiárowaniu łtarzy vżywáli. *Mącz* 230a, 27b, 193a, 243a, 265a, 359 (34); *SienLek* 121, 170; *RejAp* 151; *GórnDworz* B3, Sv; Corká

láfu krafne⁸⁰/ ieft łódź z drzewá wielkiego/ słudzy wiátrowie ią wodzą *HistRzym* 24, 121; *BielSat* N3v; Do tego zamku/ ieft dłudi [!] Zbalk álbo Drzewá fkládánego moft/ bes palów. *KwiatOpis* C3v; Iefli murom álbo párkanom nie duffalfz/ oftháwiay ie wielkim drzewem pochyło/ ná thym mieyfcu ná kthore nieprzyaćieł ftrzela *BielSpr* 64v, 5, 55, 61, 61v [2 r.], 63v, 64v [4 r.], 65; *KochMon* 21; Także też gdy Znákowi Krzyża S. czeńć czyniemy/ nie drzewu/ áni ųrzebru/ aáni złotu (ktorebychmy okrom znáku deptáli) ále Pánu/ ktorego zwycięftwá ten ieft znák/ czeńć wyrządzymy. *WujJud* 49; *BudBib* 2.*Esdr* 2/8, *Is* 44/15, 19, *Ez* 15/3, 41/22, *Zach* 10/4, 3.*Esdr* 6/25; Dayże zábić ná przodku w Balźcie przed fłupem Palmi/ nie więćey ieno dwa łokćia. Záłożyfz drzewem ćiofánym *Strum* Gv, E3, F3v, G [3 r.], Gv [2 r.], G3 [3 r.] (27); *CzechRozm* 109v, 235v; *ModrzBaz* 103v; Studnia co w kámieñ drzewo obraca/ ieft v Lipowcá *Oczko* 8v, 2, 5v, [42]v; Tedy go [św. *Sabbę*] wrzucili z wielkim v fzyie drzewem y vtopili dnia piątego po Wielkicy nocy. *SkarŻyw* 329; pięknie piłafł/ y málowafł/ ná drzewie/ fřebrze/ y złoćie/ y żelezie ryłowafł *SkarŻyw* 507, 517 [2 r.]; *BielSjem* 40; Acapna – Suche drzewoktore mie kurzij [lege: mniej kurzy], Przipał. *Calep* 12a, 237b, 381a, 603a [6 r.], 890b, 1073a; *GostGosp* 32, 86, 96, 112, 124; *WujNT* 879 marg; Ten [*Chrystus*] pewnie/ iż ćiało z mięfá y z kości przez zámknione drzwi y mury y drzewá wniołł. *SkarKaz* 204b; Drzewá/ ktore fię iuż rozftáło z Łádem Iuż drzewem nie zow/ ále ie zow Prądem. Co ie iuż trudno Wiśle wyiáć z garlá/ Gdy ie požárlá. *KlonFlis* F2v, E4v [2 r.].

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy gatunku drzewa lub rzeczownikiem oznaczającym gatunek drzewa [z przymiotnikiem (86), z rzeczownikiem (w składni zgody (33), w składni rzędu (3)) (36); przydawka + drzewo (14), drzewo + przydawka (109); w tym: drzewo aloe(s) (13), cedrowe (39), cypresowe, daktylowe, dębowe (4), (h)ebenowe (2), figowe, goferowe, jodłowe (3), kobylenia, lastakowe, oliwne (5), oliwowe, olszowe (3), palmowe (2), sandałowe, sandału, sosnowe (14), setym (20), syt(t)mowe (9), tamarskie, tymowe (2)] (118): Iakom ya nyevyrabyła szeszcy Cop drzewa szosznovego y dabovego nabudovanye Szymyenyá yaszyenyce *ZapWar* 1524 nr 2316, 1504 nr 1914, nr 1917, nr 1954, 1505 nr 1966 [2 r.], 1509 nr 2028 (11); Takieft też drzewo Aloe maftikowane w vfciech oddala złą wonia z vft. *FalZioł* V 80v, I 95d, V 62v, 68, 70, 71v (12); *HistAl* Hv, L7; Połłafł też Hyrám Krol Tyrłki fwe połly do Dawidá y drzewá Cedrowe [*ligna cedrina*] y rzemiełniki ćiełle y murárze: y zbudowáli dom Dawidowi. *Leop* 2.*Reg* 5/11, *Ex* 25/13, 23, 28, 30/1, 5 (15); Vczynił też v mieyfcá modlitwy drzwi dwoifte z oliwnego drzewá *BibRadz* 3.*Reg* 6/31, *Gen* 6/14, *Lev* 14/49, 51, 52, *Num* 19/6 (11); Wywieźli thedy Hiłzpanowie złotá [...] dwádźiećia thyfiáć funtow nád infze fkarby/ okrom też drzewá Sándálu *BielKron* 442v, 35v, 36v, 37, 69v, 454v (24); Myrcicinus, Co z drzewá Támárskiego yeft. *Mqcz* 240a, 28b, 125d, 140c, 261c, 274a [2 r.] (9); *OrzQuin* Nv; *RejAp* 151; *RejPos* 47 [3 r.], 47v, 103v [2 r.], 214v, 215; Vczyń łobie fkrzynię z drzewa Goferowego (marg) Zoftáwiło fię słowo hebreyłkie że ie roznie przekłádáia/ infzy cedrem infzy fołná/ infzy iodłá álbo świerkiem. (–) *BudBib* *Gen* 6/14, *Ex* 25/5, 10, 13, 30/1, 3.*Esdr* 4/48 (19); Day vczynić dwie Bórtnicy z drzewá miáłfzzego dębowégo *Strum* I4v, B2; *Calep* 727b; [towaru ich nie kupujá] y purpury/ y iedwabiu/ y kármázynu/ y wfcelkiego drzewá Thyinowego [*omne lignum thyinum*] *WujNT* *Apoc* 18/12; *SkarKaz* 455b.

W *połączeniach szeregowych* (2): Drudzy zaś fą/ ktorzy fą rękómá ludzkimi vrobieni/ ábo z mąki y z wody w klefzczách zelázných ná ogniu/ ábo ze zlotá/ šrebrá/ kámienia/ gliny y drzewa. *CzechRozm 6v*; Rzemiełniká do budování dránic/ drzewá/ tárćíc/ gontow/ y do wízelkich robot naiemnego/ ná Wiofne/ kiedy dzień wielki/ iednáć ma Vrzędnik *GostGosp 96*.

W *porównaniach* (2): Tákžec y Pan náłz Iezus Chriřtus czynił/ z onym grubym ludem/ iáko z iákim fękowátym drzewem *CzechRozm 235v*; *Calep 603a*.

W *charakterystycznych połączeniach*: drzewo *drogie, kosztowne, mięzszs* (3), *nowe* (3), *oble* (2), *suche, wielkie* (2), *worzyste*; drzewo *ciosać (wyciosać)* (5), *(o)ciosane* (2), *rąbać (rąbić)* (6), *trzeć, tarte*; *narąbać (narąbić) drzewa* (2); *nadziałać (udziałać)* (2), *narobić, (po-, u-)czynić* (32), *sprawić, udziałany* (2), *uczyniony* (2), *sprawiony, wyciosany z drzewa*.

Przysłowie: kto fzczepa drzewo/ vrázi fie fnádnie. *BielKron 81v*.

Zwrot: »z drzewa (po-, z-)budować, (z)budowan(y)« [szyk zmienny] (6 : 8): *MiechGlab [89]*; *HistAl L7*; iż tu nye o murowánym álbo z drzewá budoványm kořcyele rzecz yeřt/ Ale o nyeyákim zborze á zgromádeny *KromRozm III A5*; w rynku z budowano Máieřtat z drzewá/ ná ktory powzchodzie wřępowano *BielKron 232v*; Tego teź czařu zamek dolny w Wilnie zgorzał/ ktory był nowo ácz z drzewá ále ochędoźnie zbudowan. *BielKron 410v, 77, 295, 382, 430*; *OrzQuin Nv*; *RejZwierc 167v*; *CzechRozm 253v*; bo w on czás iáko y dziś v Litwy był obyczay Zamki y Miářtá z drzewá budować *StryjKron 355*; *SkarKaz 455b*.

Wyrażenia: »drzewo ku budowaniu, do budowania, na budowanie« (4 : 2 : 2): *ZapWar 1504 nr 1954, 1509 nr 2029*; Niemáię teź łobie [żołnierze] czynić bud z żadnego drzewá do budování. *UstPraw D2*; Przytym liřt do Azáfá [...] áby mi dał drzewá ku budování bran pářacu *BibRadz 2.Esdr 2/8*; Materies luna decrescente caesa, cariae non infestatur, Drzewo ná budování po peřni xiężicá rąbione nie prochnieye. *Mącz 38d*; Sylva, Lás/ á zwłářczáz z ktorego drzewo do palenia y budování wywożá. *Mącz 436b*; *BudBib 3.Reg 5/18, 2.Par 2/3*.

»drzewo czarne« = *heban* (2): sklepienie nádedrzwiami y nád okny było řpřawione s Eb<e>*HistAl Hv, L7*.

»darte [= *łupane*] drzewo« (1): tedy dárté drzewo řzérokié iáko deřczki biy/ [...] co moźeř nagłébiéy ieden podle drugiégo *Strum K*.

»drzewo Lewana, Libańskie, Libańskie gory« = *cedr* [szyk 2 : 1] (1 : 1 : 1): drugie řciány [Kościóřa Salomonowego] były Libáńřkim drzewem otařlowáne *BielKron 77, 78*; Pářac vczynił łobie krol Solomon z drzewá Lewaná. (*marg*) To ieřt/ zcedriny/ ktora ná Lewanie rořcie. (–) *BudBib Cant 3/9*.

»drzewo łupane, łupać« [szyk zmienny] (1 : 1): korytá dłubáné [...] przykrywáli pokrzywkámi/ ábo řztukámi drzewá łupánego *Strum G2, G*.

»drzewem robiący« (1): Przy leřiech drzewem robiące rzemieřlniki gromáđ káždy. *GostGosp 154*.

»drzewo surowe« (1): A o tym więdz y miéy ná dobréy pámięci/ żebyř záváždy kładł żłoby drzewá řurowego y z skórą do Stáwu. *Strum G2*.

»z drzewa (u)rzezany, (na)rzezać« (3 : 2): Służyli řprořnym bářwánom z drzewá vrzezánym *LubPs Y3v*; *Mącz 376b*; *RejPos 147*; Studnia [...] ieřt v Strzeméřná táka/ gđźie chłopi co do řieczenia

łak/ ofeł potrzebuia/ z drzewa ich łobie nárzezawłzy/ w tám tę wodę wpufzczaią/ y nie proftym kámięniem/ ále ofłá lepřzą nád inřze wyymuią *Oczko* 8v; Bóg nie ieft z drzewa rzezány/ Ani z mármóru kówány. *ZawJeft* 15.

»żaglowe drzewo« = *maszt* (1): Antenna [...] Lignum per transuersum in malo positum, in quo velum alligatur, a circumtenendo dicta, Kij/ álbo/ drewno náprzeki żaglowego drzewa przywiązane. *Mqcz* 11a.

Szeregi: »[ani] drwa, (i, a, albo, ani) drzewo« [szyk 4 : 3] (7): Iakom ya nyerambył drzewa any drew szossnovych y brzozovych w borv slyachathney Rozey Lomyenskyey *ZapWar* 1520 nr 2249, 1503 nr 1951, 1517 nr 2199, 1520 nr 2250; CZynią Ludźie Táráfy rozmaité iedni z chróftu drudzy z drzewa/ y z drew rąbánych. *Strum* [H]v; Item/ drwa/ drzewo/ czyny włzelákie do grodzey/ do budowánia/ do łtáwow/ y ná łtátki domowe potrzebne gotowác żimie. *GostGosp* 164; *SarnStat* 471.

»(tak) drzewo, (jako i, i, albo, a) kamienie (a. kamień)« [szyk 12 : 12] (24): *Leop* 3.Reg 7/11, 12; Tedy Krol Azá zebrał wřzytek lud Iudřki [...] á rozniófł kámienie y drzewo z Ramy/ ktore był pobudował Báázá *BibRadz* 3.Reg 15/22, 4.Reg 22/6; Columna, Regia [...], proprie słup/ albo Filar z całego kámieniá álbo drzewa. *Mqcz* 60d; *Sculpo*, Rzeżę/ dłubię/ czinię álbo cieřzę obrázy ták z kámieniá yáko y z drzewa. *Mqcz* 376b, 211b; *BiałKat* 46; Iedni kámienie kuią/ drudzy rozliczne drzewa cieřzą/ wymyłłaiąc dziwne á nád rozum ludzki budowánia. *RejZwierc* 70v, 136; ále łprawce máią im [obłężonym] łercá dodáwác/ á vpominác ie áby [...] kámienie miotáli/ dźiury zápráwiáli/ drzewem/ kámieniem/ gnoiem/ żięmią *BielSpr* 64, 53; Nie drewnuó ani łłupowi ani kámieniowi łie oni kłaniáią/ ále przed drzewem álbo kámieniem temu ktorego ono drewno álbo kámień známionuie. *WujJud* 49; *BudBib* 3.Reg 5/18, 4.Reg 12/12, 1.Par 22/14, 2.Par 16/6; Ponieważ/ iefłi łie nie godźiło Dawidowi chwály Bożey prágnącemu budowác domu Bożego materyálnego z drzewa y kámieniá *CzechRozm* 253v; *Oczko* A3v, 8v; to nie może być/ áby tego Bogá/ [...] ói prawdźiwie chwalió iáko przyłtoi mogli/ ktorzy drzewo/ kámienie/ miedz/ łrebro y złoto w tákicy vcźciwołci máią/ że im to co Bożego iefł/ cáłuiąc ie y przed nimi kłękáiąc/ przywłáfczaią. *CzechEp* 87; *StrykKron* 673; Centrosus – Drzen żyłowati wdrzewie albo wkamieniu. *Calep* 180a, 947a.

»drzewo albo słup« (1): Malus eyn małtbom ym łchiff. Drzewo álbo łłup wokręcye. *Murm* 105.

Iron: O krzyżu (3): Drzewu Papieźnicy łpiewaią y drzewo ie zbawia. *KrowObr* 162v marg, 239.

W przen (2) : Podpierayże łie mocnym drzewem łthálołci łwoiey/ á noł Kriřtułá nie tylko ná rámionach łwoich/ ále vřtháwicźnie y w łerczu łwoim. *RejZwierc* 177.

Wyrażenie: bibl. »scudzołożenie z kámieniem i drzewem« = *bałwochwalstwo* (1): Y łtáło łię że niełtátecznołcią cudzołořtwá łwego [Izrael] pomázáłá żięmię/ á dopułciłá łię łcudzołożenia z kámieniem y z drzewem [moechata est cum lapide et ligno Vulg] *BibRadz Ier* 3/9.

Przen (6) :

a) *Statek, arka, łódź* (3) : Dla ktorego/ żięmię potopem zátopioną/ mądrołć powthore záchowála/ gdy łpráwiedliwego przeprowadźiła kęfem drzewa [percontemptibile ligiustum gubernans.] *BibRadz Sap* 10/4; á przetołř ludzie bárzo máłey trořze drzewa zdrowia łwego zwierzaią [et minimo ligno credunt homines animas]. *BudBib Sap* 14/5, *Sap* 14/6.

b) Bożek pogański (1) : ZAś drugi gotuiąc łobie okręt/ áby fię wozil po łrogich nawálnościach/ porucza fię drzewu łprochniálłzemu niłz to ná ktorym pływa. *BudBib Sap* 14/1.

c) Rzecz nietrwála, maléj wartości (2) :

Szereg:»drzewo, słoma i siano« = *lignum, foenum, stipulum Vulg* (2): Lecz ktorzy ná tymże fundámencie/ przy złoćie y śrebrze buduią też drzewo/ łłomę y śiáno [1.*Cor* 3/12]: to iełt/ náuki y vczynki niedołkonále/w ktorych fię lekkich grzechow przyłádá náyduie; ci [...] łzkodę podeymą. *WujNT* 584, 584.

a. Drzazga (2) : Też drzewo ktore bywa w ćiele kiedi fię zakole albo drewno wranach/ prochu łtego ziela przilóżyć *FalZioł* I 10a; Ale gdy drzewo wwiáznie w ránie: nátlucz z octem iádr włołkich orzechow/ á tych włmázywłzy wełpoł przyłádáy/ wynidźieć zlekká *SienLek* 185.

b. Tabliczka do pisania (8) : A ty łynu człowieczy wezmi łobie iedno drzewo: nápiłzze ná nim/ Iudzie y łynom Iłráelłkim towarzyłzom iego: Weźmi że też drugie drzewo/ á nápiłz ná nim/ Iozeffowe drzewo Ełfráimowe *Leop Ez* 37/16; Przyłącz że ie/ iedno ku drugiemu áby było iedno drzewo *Leop Ez* 37/17; Tho mowi Pan Bog/ Oto ia wezmę drzewo Iozeffowe/ kthore iełt w ręce Ełfráimowej/ y pokolenia Iłráelłkie kthore łá ie^{mu} przyłączone: y dam ie połpołu z drzewem Iudy/ y vczynię z nich iedno drzewo [*Ecce ego adsumam lignum Ioseph ... et dabo eas pariter cum liqno Iuda et faciam eas in liqnum unum*] *Leop Ez* 37/19, *Ez* 37/20.

4. Belka krzyża, krzyż jako hańbiące narzędzie śmierci; lignum Vulg (112) : Aby káždy człowiek kthoryby odmienil tho rołkázanie moie/ wziáwłły drzewo z domu iego/ á wydzwignáwłły ie/ ná nim go wbiwłły/ áby vmárl [tolłatur lignum de domo ipsius et erigatur et configatur in eo] *Leop* 1.*Esdr* 6/11 [przełład tego samego tekstu *BielKron* 116]; *BielKron* 115v, 116; rołkazał Iełzua że zložyli trupá ie^{go} z drzewá/ y porzucili ij do drzwi brony miáłtá *BudBib Ios* 8/29; *SkarŻyw* 188.

Zwroty: »przybić, przybity do drzewa« [szyk zmienny] (1 : 1): Tedy go [św. *Felicyjanusa*] Stárołtá kazał do drzewá ołtrymi gozdziámi przez ręce y nogi przybić. *SkarŻyw* 532, 532.

»wisieć, zawieszon (a. obieszon) na drzewie« [szyk zmienny] (2 : 2): *BibRadz* 3.*Esdr* 6/32; bo przełłety tho bywa od Bogá ktory wiśi ná drzewie [*Maledictus omnis qui pendet in ligno Vulg Deut* 21/23]. *BielKron* 44v [przełład tego samego tekstu (2)] *RejPos* 171; *WujNT Gal* 3/13.

α. Krzyż, na którym umarł Chrystus; przedmiot kultu w chrześcijaństwie (101) : KRzyżu wierny ij wyborny łamo drzewo łłlachtetné *OpecŻyw* 160v; gdy przez drzewo łmiertz zwycięzył zbawiciel łwiata tego *OpecŻyw* 161, 158, 161v [2 r.]; Tedy onij ná drzewie go vkrzyżowáli *OpecŻywList* C2; powiádał/ że obrázow nie dla tego do kośćiołow álbo po drogách łtáwiał/ áby ono drzewo/ álbo on obras Krucyfixá iáko go ty zowielz/ kto miał chwálic zá Pána Kryłtułá/ ále iżby thym widzeniem łłłowiek był zrułzony *KrowObr* 113v; To drzewo iełt drábiná grzełznych. *KrowObr* 172v; Do Drzewá bluznierłtwo. *KrowObr* 172v, 162 [2 r.], 162v, 167 [2 r.], 172v [2 r.], 175 [2 r.], [246]v; *RejFig* Cc2; iż muśi być łyn człowieczy ná drzewie podniełion/ iż kto wvierzy weń áby nie zgináł/ ále owłzem áby miał żywot wieczny. *RejPos* 152v, 47v, 103v, 105v; á to włzytko iuż Chriłtus vmárwłzy ná drzewie wymázał *CzechRozm* 78v, 219v; Ták fię zdrzewem onym wielce cześć Chryłtułowá wgzłosiłá po włzem świećie *SkarŻyw* 397; Náłázłá tedy drzewo y napis: pokłoniłá fię krolowi/ nie drzewu *SkarŻyw* 398; Tym przenádrołłzym drzewem Chryłtus Bog náłz/ nienálycony brzuch piekielny

przebił *SkarŻyw* 399, 73, 140, 188, 349, 396 [2 r.] (13); Opowiadaycie to narodom. Alleluia. Iż Pan ná drzewie krolował Alleluia. (*marg*) *Psal.* 95 (-) *LatHar* 388, 388; ktory łam ná ćiele łwym grzechy náłże nołł ná drzewie *WujNT* 1.*Petr* 2/24, *Act* 13/29; Iełłci ná tym błogolławionym drzewie owoc żywotá/ ále potrzebá pón rękę wyciągnąć. *WysKaz* 26.

W charakterystycznych połączeniach: drzewo błogolławione, dostojne, dziwne [= cudowne], okrutne, przenedroższe, słodkie, (2), szlachetne (2), wybrane, zbawienne.

Zwrot: »na drzewie zawiesić, zawieszony, rozpięty« [szyk zmienny] (3 : 1 : 1): *BielKron* 464v; Pátrzayże á rozmyłay łobie/ á ono ták sláchetne á niewinne ciáło dla ciebie wiłł ná goráćci łłoneczney/ ná okrutnym drzewie rołpięte *RejPos* 105v, 105v; Bog oycow náłzych wzbudził Iełufá/ ktoregołcie wy zámordowáli/ zówiełwłzy ná drzewie. *WujNT Act* 5/30, *Act* 10/39.

Wyrażenia: »drzewo krzyża (łwiętego a. żywego, a. Chrystusowego), drzewo krzyżowe« [szyk 34 : 4] (25 : 13): Iezu kthorys nagi na drzewo krzyżowe porzuczon był y okruthnie rozciągan. łmi. łie nad nami. *TarDuch* C5v; Thobie Pánu łanowi Papiężowi ła Krol Otto obiecuię y przyłięgam/ przes Oyca y Syná/ y Duchá łwiętego/ y przes to Drzewo Żywego Krzyża *KrowObr* 32v, 33, 172v, 192v, 239 [2 r.], 247; [*Ksiąęeta Litewskie*] kołłol ł. krzyża ná łyłey gorze wylupili/ y drzewo krzyża ł. wzyęłi *BielKron* 376v, 78 *marg*, 154v, 376v [2 r.]; *RejPos* 47, 47v, 103; Wefel łię Pietrze/ łłzci dano ielł ábył drzewá krzyża Chryłtułowego łkólztował. *SkarŻyw* 595, 73, 356, 393, 396 [3 r.], 397, 455; *CzechEp* 82; *ArtKanc* D19; Drzewo krzyża twego Ceder trwáły wiecznie/ Niech/ w dobrym wmyłe/ chowa mnie łtátecznie *GrabowSet* N3v; *LatHar* 55, 243, 260, 269, 292, 319, 543; Drzewo krzyża ł. w wielkiej wadze zówłze v Kátholików było. *WujNT Zzzzz*3v, 382 [3 r.].

»ożywiające (a. żywe) drzewo« (3): O Krzyżu bądź pozdrowiony [...] známie zbáwienia/ zbawienie w niebelpietnołłciách/ ożywiájące drzewo/ tobie łpiewamy *KrowObr* 167, 162v, 172v.

»drzewo łwięte« [szyk 4 : 1] (5): *PatKaz III* 90v; *BielKron* 376v; Ták łłz nie bez wielkiego pożytku/ rozłławienia czci Chrzełłciáńłkiej/ ono drzewo ł. tám [w *Persji*] przemielzkiwáło. *SkarŻyw* 73; Krzyłz zdrzewá ł. [...] ná pierłłách nołżąc wednie y wnocy cáłowáłá. *SkarŻyw* 159, 397.

Szereg: »krzyż i drzewo« [szyk 1 : 1] (2): podał Pan Bog do łerca [łw. *Heleny*] táká chuc: áby widzieć mogła to drzewo y krzyłz ten/ ná ktorym przybity był Pan Iezus *SkarŻyw* 396, 73.

W przen (2) : Schyl galęzię drzewo łilné/ łpułtz członki rozciągnioné/ łtáń łie łwému panu mięklłé/ niłlis z przodku łtworzoné/ aby tak ciało nie pniało a łzey na tobie wíłáło. *OpecŻyw* 161.

Wyrażenie: »drzewo krzyżowe« (1): Boiażń o przyłżley łmierci/ wmyłł człowieczy koniecznie zátrowożyć mułł/ á iáko gółdz przebiáiący ciáło/ włzyłtkie pobudki pychy/ do drzewá krzyżowe^{go} przybiia. *WysKaz* 46.

5. *Kopia lub inna długa broń drzewcowa służąca do zadawania pchnięć; hasta Mącz, Cn; dory, cuspis longa, lancea Mącz; sarissa Cn (106) : MetrKor* 38/287; Y przydáło łię że [...] vkázowáło łię ná powietrzu rycełłtwo biegáiące/ w złothem odłzieniu y iákoby hufy zbrojne z drzewy [*videri in aere currentes equites auratas stolas habentes, et hastis ad modum cohortis armatos, et gladiatorum educationes.*]. *BibRadz* 2.*Mach* 5/2; Krol theż Fráncułki w gonitwie domowej zábit/ drzewo mu tráłłlo podle oká *BielKron* 238v; niektore [*niewolniki*] ćwiczą rzeczám rycełłkim/ z łukow łtrzelác/ drzewá nołłć/ thárczy/ łzabel y inney zbroie. *BielKron* 261v; Sthey przyczyny dáł go Krol leczyć [...] á za herb trzy

drzewá [darował] *BielKron* 373, 72v, 92, 418, 425v [4 r.]; będąc ryczerzem konnym łtrażliwym/ niechay drzewem łrogie Parthańczyki przenagrawa *KwiatKsiąż* O3; A Rycérłkié Rzemiełło [...] Stániáło między ludźmi/ Zbroie zárdzewiáły: Drzewá prochem przypádły/ Tarcze popleśniáły. *KochZg* A3v; Armiger, Páchołek/ álbo/ Chłopiec który drzewo za panem nośy. *Mącz* 16c; Pelias hasta Achillis, Drzewo Achillełowe. *Mącz* 286d; Impellere hastam, Drzewo wepchnąć/ Álbo závádzic drzewem. *Mącz* 287b, 28b, 75d [3 r.], 248b, 296d, 408b, 459c; z iednego trzymánia drzewá [przez usarza]/ znác to/ iz dobrze z nim vmie *GórnDworz* Fv, O7v; *RejZwierc* 187v, 233v; bo wielki łtrách bywa w ten czás kiedy łie wołłká pothykáia/ zbroiá chrzęści/ drzewá łie łamiá/ łtrzelbá puka *BielSpr* 6, 2, 18, 23v, 28v, 29v, 32v, 69; Niech widzę wołłká zniešioné/ Niech widzę drzewá zložoné *KochPs* 37; y [czarci] czynic igrzyłká poczęłi/ goniać do łiebie z drzewy *SkarŻyw* 167; *StryjKron* 255, 442, 642, 727; Łás gęłty zá nimi Drzew wyłokich á włzyłtko z wierzchy koláciami. *KochJez* A4; *KochFr* 45; Kto chce w potkánium pożyć dobrze Moskwićiná/ Przytrzy nań prędko z drzewem iák ná Tátárzyná. *BielSjem* 34; *BielRozm* 9; *WyprPl* C3v.

W połączeniach szeregowych (8): Item Brony tha tha [!] aby przy łzobye myely Naprzod drzewo, myecz a thełak *MetrKor* 26/62v; *RejKup* C; *Mącz* 16c, 202c; Wziáwłzy w łwoie Práwą rękę Kończérz/ Száblę/ Drzewo/ Wsiádz ná łwoy Koń á bądź gotow *BielSpr* b2; ci włzyłcy ktorzy ciężłkim naczyniem robiá/ zwyczáili łie ciężłkie naczynie podnošic/ iáko ielł młot/ kołłsá/ drzewo/ topor/ cepy/ piłá *BielSpr* 2v, 20v, 51.

Zwroty: »dać, (za)plácić, postápic ná drzewo [= na službę wojenná]« [szyk zmienny] (2 : 3 : 1): Aleby trzebá wroćic zášię názad onę *Constitutia*/ izby Krol dáwłzy ná drzewo mołł was poćiágnác zá gránice *GórnRozm* M; *OrzJan* 58; Též obiecuiemy: iz kiedy łie My zá gránice Krółelłtwá woiennym łpofobem rułzimy/ włzyłtkim obywałelóm náłzym z námi iádącym záplácimy Práwą Ziemłkié/ to ielł ná koždé drzewo pięc grzywien [exolvemus iura terrestria: videlicet super quamlibet hastam quinque marcas *JanStat* 694] *SarnStat* 909, 892 [2 r.], 909 marg.

»drzewa łmacć, złamac (a. złomic)« [w tym: z kim (2), o kogo (1)] = walczyć, potykać się (4): a przeciwko jem [*Inflantom*] za daniem przyczyny od nich walkę podniosł, ktorej się juź poczátki zaczęły, bo juź i roku tego lud JKM z niemi drzewa łamali. *Diar* 24; IErzego máłowáli/ á on Smoká gromił/ A o iákáš krolewnę/ drzewo on łwe złomił. *RejZwierz* 78; á zębámi bym łye iá o tákowego Krolá z nieprzyáicielem iego káłál/ nie tylko że bym dla niego drzewo łwe ná hárcu o nieprzyáiciełá iego łamał. *OrzRozm* N3v; *RejPos* 331v.

»wziác na drzewo« = otrzymac zapłatę za službę na wojnie (2): *RejZwierc* 251; Przykryć ono/ był Státut z ofobná káždemu wziáwłzy ná drzewo ćiágnac [!] zá granice *GórnRozm* Mv.

Wyrażenia: »drzewo drożone, drożyste« = kopia; hasta cava Cn (1 : 1): Kopie náłzy łomia/ Niemcy teź łwe drzewá Drożyłte w náłzych topiá/ áz z koni łzły trzewá. *StryjKron* 622, 390.

»drzewo gończe« = lancea *Mącz* (4): Lancea, Włócznia łfefelin teź drzewo gończe. *Mącz* 183c; verua. Teź nieyáka brón gończemu drzewu álbo łzirmierskiemu łzpiłowi podobná. *Mącz* [489]a, 177a, 424a.

»obraźliwe, ostre drzewo« = włócznia zakończona metalowym ostrzem; hasta praeferrata Cn (1 : 1): Teź to przigotowanie á cwiczenie w potkaniu skonnymi gdy łię obrazliwymi drzewy łćieráia y

łmielſze ryczerze czyni/ y ku obronie y bićiu biegleyſze *KwiatKsiąż* O2; A w kilku oſtre drzewá po gałkę przyłomił. *KmitaSpit* B4v.

»(krotsze) drzewo żołnierskie« (2) : Hafta, Włocznia/ żołnierskie drzewo. *Mącz* 153c; Spiculum, Száfelin/ krotſze drzewo żołnierskie s grotem trzigránnym. *Mącz* 408a.

Szeregi: »drzewa albo kopije« (1): Niemcy z drzewámi/ álbo kopiámi drożonymi/ wystrzeliwſzy kilka rufznic [...] do Tátarów przytárli *StryjKron* 390.

»drzewo, (albo) spis« [szyk 2 : 1] (3): gdy ſzpiſem albo drzewem ſwoim kędy chcą nauczyli ſię trafiáć *KwiatKsiąż* O2; Curis, Lingua Sabinorum, Drzewo ſpis. *Mącz* 73d, [489]a.

»tarcz, (a, i) drzewo; tarcz z drzewem« [szyk 10 : 4] (13; 1): Rycerz s tarczą á z drzewem wnet ná plác wyiedzye *RejWiz* 6v; *RejZwierz* 80v; *BibRadz* 1.Par 12/24, 34; *GórnDworz* Fv; Węgrowie ſá Ludźie lekkozbrojni w Páncerzách s Tarczą á z Drzewem/ ná Koniech rownych/ ieżdżą/ zwłáſzczá Vsarze *BielSpr* 65v, 31, 65v, 70 [2 r.]; *BudBib Iudith* 9/7; Proporce/ tarcze/ drzewá wárłkie ſwiećily *StryjWjaz* B; Ale był zázwdy koń ná ſtaniu rzézwi/ Drzewo/ tarcz pewna/ y páncérz ná ſćienie *KochFr* 104; *BielSjem* 33.

»włocznia (a. włoczenka), (albo, i) drzewo« [szyk 2 : 1] (3) : Aliquando verberare et vulnerare significat, ut hunc primum levi hafta ſtrinxerat Naprzód go włoczenką álbo drzewem doyechał/ tráćił/ raz á ſztós mu zádał. *Mącz* 421b, 95a; á oracze Y teras wyorywáią ná tym vroćiſczu/ ſtároſwieckich oręża żelázá/ włomki ſzábel/ grotty od drzew y włoczni/ ſtrzáły oſtrogi/ etc. *StryjKron* 355.

W przen (3) :

Zwroty: »drzewo odrzucić« = *stracić odwag* (1): Hastam abicere, Drzewo odrzucić/ to yełt wąpić o zwycięłtwie. *Mącz* 153c.

»drzewo ſkładać« = *ustępować, ulegać* (1): nie ná kázdy dźwięk piłmá ſwiętego drzewá ſkładayćie *ReszPrz* 10.

»drzewo na gruszt zálożyć« = *przygotować ſię do ataku* (1): Ták ſwawola ſwe drzewo ná grufzt zálożyłá/ Trudno ſie iey obronić by nas nie złomiłá. *RejWiz* 101v.

Wyrażenie przyimkowe: »na drzewo« = *na prawą stronę* [*kalka z greckiego* ἔπι δόρον = *po prawej ręce*] (2): Obráćanie ná drzewo troim obyczáiem. *BielSpr* 34; thákież pieſzemu ludu ná mieyſcu ſtoiąc gdzie potrzebá vkaże iefli ná drzewo czyli ná tarcz/ tho iefł iefli ná lewo czyli ná práwo *BielSpr* 34.

a. *Oszczepisko, drzewce; hostile Mącz, Cn* (3) : A Fero etiam venit Feretrum, Máry też drzewo ná którym chorągiew álbo proporzec y Herb noſzą. *Mącz* 122b; Nam olim manipulis herbarum hastili alligatis pro vexillis utebantur, Przed czáły miáłto chorągwie/ álbo proporcá wiązanekę trawy ná drzewo przywieszowano. *Mącz* 208a; Ten [*proporzec*] iáko ſkoro z drzewá ſwégo był ſpuſzczony/ [...] Okazały ſye ná nim rozliczné narody/ Króle/ woýłka/ hetmáni/ rzeki/ miáłtá/ grody. *KochProp* 7.

6. lek. *Gwajak, lekarstwo z drzewa gwajakowego stosowane w leczeniu chorób wenerycznych a zwłaszcza kiły* (9) : Drzewo tuczy y ciáło poſila. *Oczko* [41]v, 24, 24v; Pilnieyby memu pánu ſámemu wżywáć, Drzewá álbo ſzárchą ráczey ſię pomázáć. *CiekPotr* 76.

Szereg: »(ani) drzewo albo (i, ani) salsa« (5): y iefli z przymiotu ropá przez pendent z nich [*nerek*] ćieczy/ á z dobréy woléy ſtánowić ſye niechce/ do tego Cieplice nalepſzé: gdyż więc tá chorobá

czáfem áni Sálfa/ áni Drzewem/ vléczóná byc niemoże *Oczko* 15; Drzewá y fálfy pičia ípofoób/ zcieplic íye wzięł. *Oczko* [41]v; Siedzénia w Cieplicách télkiż włafnie czás íako w Sálšie/ álbo w Drzewie. *Oczko* [43], 19, 24.

7. Zestawienie w funkcji nazwy botanicznej: »Abramowe drzewo« (1) : Vitex, Nieyáki rodzaj ziela Agnus caftus zwánego/ owcza wełná/ Abrámowe drzewo niektórzi zowá. *Mącz* 499d.

Synonimy: 2. rozga; 3. belka, tram; a. trzaska; 5. kopija, spisa, włócznia; 6. gwajak.

Cf **DREWNO**, **DRWA**, **DRZEWCE**, 1. **DRZEWIE**, **DRZEWINA**, **DRZEWOJAD**, **DRZEWOTOCZ**